

Grynaeus Tamás, Szabó László Gy.

A bukovinai hadikfalvi székelyek növényei

(Növénynevek, növényismeret és -felhasználás)

Bevezetés

A (volt) bukovinai székelyek etnobotanikájáról összefoglaló munka ez idáig még nem született. Az eddigi tanulmányok vagy inkább nyelvészeti jellegűek, vagy a gazdasági, ill. gyógyító növények felől közelítve érintették ezt a kérdést. Sokévi gyűjtőmunkánk *eddig* eredményeinek bemutatásával ezt a hiányt szeretnők pótolni.

A hadikfalvi székelyek is áttelepültek Bukovinából 1941-ben Bácskába. Innen már 1944-ben el kellett menekülniük, majd Garán (Bács m.), ill. – többek között – (Bonyhád) Varasdon, Felsőnánán (Tolna m.) letek új otthonra. Utóbbiak a hatvanas évek elejétől egy erős rajt bocsátottak ki Érdre (Pest m.). Köztük, és leszármazottaik között végeztük vizsgálatainkat, mindenkor legnagyobb megértésükkel és segítőkészségükkel találkozva.

Tisztelettel emlékezünk meg Papp József botanikus tanárról, aki elkezdte a gyűjtött növények meghatározását. Súlyos betegsége, majd halála után a munka oroszánrészét Szabó László Gy. végezte el.

Ragaszkodtunk a növény példány alapján történő meghatározáshoz, azokat a növényeket, ahol ez (eddig) nem sikerül(het)ett, külön csoportban tárgyaljuk. A növényeket – már csak a könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért is – Péntek János és Szabó T. Attila bevált módszerével soroljuk föl: botanikai név, hivatalos magyar név, a növény jellegzetes előfordulási helye (kert: *K.*; természet: *Term.*, temető: *tem.*), népi terminológia (*Nt.*). Az összehasonlító adatok közt a hadikfalviakkal megegyezőket, s azoktól eltérőket egyaránt felsoroljuk: *Öh.*, név, azonosítás – ha van –, hely, forrás; *ML* jelzéssel a közelebbi helymegjelölés nélküli moldvai adatok. Tatrosban 1466-ban keletkezett evangélium-fordítás a Müncheneri-kódex (*MK*), ebből a Szótár (*Sz.*) mai nyelvre átírt cím-

szavait közöljük. A 18. sz.-i gelencei adatok a *Gelencei orvosló könyvecskéből* származnak. A *W.* jelzés Yrjö Wichmann szótárának északi csángó és hétfalusi adatait jelzi. Az ua. rövidítés a latin botanikai névre, ill. a hadikfalvi népi névre-nevekre utal. A korábbi szerzők maitól eltérő latin botanikai nomenklatúráján nem változtattunk. Végül következik a növényvel kapcsolatos mindenféle néprajzi adat közlése (*Nr.*). Kiegészítés- és megerősítésképpen az összehasonlításban fölhasználtuk a hadikfalvi születésű Tamás Menyhért írásaiban, valamint Gáspár Simon Antal, Lőrincz Imre és Mészáros Sándor műveiben található adatokat is. Az összehasonlító-kiegészítő adatokban nincs mindig fajmeghatározás, ezekben az esetekben *csak a neveket* tudtuk összevetni.

A magyar növénynevekben eligazodást mutató segíti. A szó szerinti közléseket *dőlt betűvel* írtuk.

Részletes rész

*Mikor Mária vizet vetett
Az ő szent fiának,
ágakból, bogokból, virágokból,
használt a kis Jézusnak.
Ez es úgy használjon...¹*

*Hajja-e, ha úgy elejembe vehetnék
egy olyan szép rétet, hogy magának
elmondhatnám.... (IR)*

Achillea millefolium L. – közönséges cickafark

Achillea ochroleuca Ehrl. – homoki cickafark

Nt. *egerfarkú fű* BE, TV, IR, GP, NZs, PF, NV, NB, *cicfarok* IR
Öh. egerfarkú fű, Fogadjisten, Andrásfalva, Istensegíts, Bosnyák 1984, 50, 58, 59; ua., egerfarak (sic!), Bogdánfalva, Csűry, 250; ua. egerfark, egerfarka, egerfarkú, ML., Halászné, Zelnik K. 1981, 362, 1987, 14; ua. féregfarkfű, Gyimes, Varga, 96; ua.,

¹ *Hadikfalvi, igazet elleni ráolvasás részlete.* Bosnyák 1984. 37.

egérfarkúfű, Gyergyó, Rab, 1991, 373; egérfark, -ú fű; egérfarak (sic!) Sóvidék, Gub 1996, 8; Gelence, 18. sz.; egérfarkúfű (*Achillea pannonica* és *collina*) Réty, Moesz, 31, Homoród-, Nagy-Küküllőmente, Gub 1993, 96; ezerlevelűfű, Nyáradselye, Varga, 96.

Nr. sebre: *mégtörték, zsírvál összekeverték*, NZs, AA; *Mószin Istvánné, Trézsi néni, szembe lakott velünk Hadikba, Trézsi néni leszéde, sőt és jó belétenni* úgy tette a sebre, vágásra, IR; *az egerfarkú füvet két kövön mégtörtük, avval béköttük a sebét*, NV; *mégtörtük mozsárba, dészán, szék visszáján, kalapácsval, rongyra rátettük, sebre rákötöttük, csérelgettük*, PF, TV. *Elvágta a zujját, az összetörték s reanyomogatta, kész.* (nem kötötték be), *begyúrták abba* IR. (Öh. hasonlóan Fogadjisten, Andrásfalva, Istensegíts, Bosnyák 1984, 50; Andrásfalván teáját tüdőbajosok, vesefájósok itták, mézzel vérszegények, uo. 58, 62); *ha valaki felfázott, csináltak fürdőt s megfürösztötték*, NB, IR; idősebb növény virágait összefogva festékbe mártották, evvel mintázták a falat, *a kályhákat evvel benyomogatták, a színözövel, nem volt akkor henger* TV, IR *szines porocskát kicsi tejbe belekevertük, belemártottuk, avval bevergettük meszelés után* (idősebb, nagyobb, erősebb példányokat kerestek, azokat használták e célra), NB, IR.

Aegopodium podagraria L. – podagrafű

Nt. *gréce* IR (vö. *Heracleum sphondylium* L.)

Nr. levele fürdőnek, derékfájás esetén (Galambos Lőrincné, Kati néntől hallotta)

Agrimonia eupatoria L. – közönséges párlófű

Nt. *vad fodorka* NB, IR

Nr. nem használták semmire

Allium cepa L. – vöröshagyma

Nt. *hagyma; sárga-, vörös-, fehér-*

Öh. ua. sárgahagyma, Csík, Miklóssy 1978, 97.

Nr. Hadikfalván sok hagymát termeltek: *volt sárga hagyma, vöröshagyma, fehér hagyma: min' felfontuk* (koszorúba, l. sás). *Ott nagyon sok hagymát termeltünk, mer az volt a mēink, abból éltünk. Ilyen fej hagymák, fél kilós hagymák, akkora fej hagymák*

vótak: piros hagyma, sárga hagyma, TV. A hagyma rétegei: hagyma kóvája, második kóvája; hasábjainak is mondják, az év utolsó napján 12 hasábra söt tettek, ebből jóstoltak a következő évi időjárásra (Öh. Istensegíts, Forrai 168). *A fenekes kelésnek nagyobb pókálás kell, ára tésznek hagymát, hogy jöjjön ki a gyükere* BE; kelésre nyers hagymaszeletet, vagy megcukrozott sült hagymát borítottak, BE (Öh. Istensegíts, Józseffelva, kelésre, pokolszökésre sült hagyma kováját; Andrásfalva, náthás hagymahéjjal füstöli, vagy gőzöli magát; tehén torokgyulladását hagymahéjjal füstöli [de ezt már Bácskában tanulta egy öreg bunyevác embertől!], Bosnyák 1984, 40, 46, 48, 81); tojásfestés: *mégfőztük a vörshagyma hiját a tojást belétítettük s megsárgult*, LT; *mégfestettem hagymahíuval*, IR; *Piros festéket ha nem kaptunk, akkor csak inkább hagymahijuba fessük meg*, IR; mézezett hagymatea köhögésre, megfázásra (2–3 fej hagyma megfőzve, leszürve), TV, EÁ; *pántlika gélészta – égyen fehér hagymát nyersen, igyon savanyú káposzta levét, attól kitakarodik*, IR.

Allium sativum L. – fokhagyma

Nt. *fok(h)agyma*, BE, NV, NA; gerezdje: *fokocska*

Nr. *fagyást, vaktetűt fokagymával megdűrszöltem* BE, CsV, vagy: *jó sóson törjem még s avval békötni kellett. A fokhagymának nagy ereje van*, NA. *Kolerajárványkor az ajtóféltre tettek fokhagymát s megszurkodták tővel, hogy ne mēnjēn bé*, BE. *Küs Marcikáné, az csinyát orvosságot, fok(h)agymás orvosságot*, NB. *Szerbajukné fokhagymából és zsíról készített orvosságot, és avval mégint az összes testyit bedörzsölni, hogy ne találja még az a szánko* (ez egy betegség neve), LT. *Húsvétkor fokhagymát (is) kellett enni*, IR, *hétféle betegség van, ezeket a fokhagyma kiűzi az embērből* (hétféle betegségre jó a fokhagyma), IR. (Öh. Andrásfalva, fokhagyma fokát fül-, ill. fogfájáskor fülébe dugja; *ha meggyült a mellében a tej*, megtört fokhagymával bedörzsölik; Józseffelva, fokhagymát mézzel és méhviasszal összekerve tyúkszemre kötötték; Istensegíts: *felfúvódott disznónak tejben*, Andrásfalván disznó bélférgessége ellen, Bosnyák 1984. 27, 45, 59, 69.; Csíkszentdomokos, ua. emberi bélférgesség ellen, Pálfalvi, 2000. 23.)

***Althaea rosea* (L.) Cav. – mályvarózsa**

K. (fehér, sárga, piros, rózsaszín változatban)

Nt. *fátyolánt*, NB

Öh. mályvarózsa, Réty, Moesz, 33.

Amaranthus chlorostachys* – Willd. karcsú disznóparéj**Nt. *vad labada*, IRNr. *gyom*Amaranthus hypochondriacus* L. – piros östör, piros amaránt**

K. (lehet kivadulva is)

Öh. (*Amaranthus caudatus*) bárányfark, Réty, Moesz, 30.Nt. *bársonvirág*, NB, lósódsi (tévedés?), IR***Amaryllis* sp.**

Sz., K. (nyárra kiültetve)

Nt. *amarizmus*

Nr. Hadikfalván nem volt



1–2. Virágzó tengeri hagyma, nyárra az udvarra kitéve
(NZs, Gara 1973), virágzata kinagyítva

Anchusa officinalis L. – orvosi atracél

Nt. *macskanyom* NB

Öh. ua. selyemvirág, Réty, Moesz 1908, 33.

Nr. hasznát nem ismeri

Anethum graveolens L. – kapor

K.

Nt. *kapor*

Öh. Andrásfalva, kapor; ua., kapor, W; kapor, MK

Nr. ételízestőnek, töltöttkáposztába is (!). *A tőtelékbe még egy kicsi zódkapor. A kapornak a szárát amit ésszekötöttünk né, belétégyük a fazaknak az aljába, s akkor az így azt ad; kapros pitán:* a kaprot a tésztába teszi, nem a tetejére, IR; (száraz-, v. zöldbablevesbe is), kovászos uborka: *kéll egy-két kóré a tetejére*, IR. (Öh. Andrásfalva, ótvaros gyereket kapros vízben fürösztötték, Bosnyák 1984, 47)

Angelica archangelica L. – orvosi angyalgyökér

Nt. nevét nem tudta

Nr. *ettől gyógyult meg a derekam*. Megmosták, fürdőt főztek belőle, IR.

Antirrhinum majus L. – kerti oroszlánszáj

K.

Nt. *tátóka* NZs, *tátika* NB (vö. *Linaria vulgaris*!)

Öh. *tátóka*, *Kickxia spuria* (L.) Dum., Gajcsána, Klézse, Halászné, Zelnik K. 1987, 21; titogató, oroszlánszáj, olajmadár, sarkantyúvirág, Réty, Moesz, 33; ua., *tátoktató*, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 213; ua. *tátogató*, Petek, Gub 1993, 106.

Nr. többféle színű, ill. tarka (*cifra*)

Arctium lappa L. – közönséges bojtorján

Nt. *bojtorján* LT, *keseűtorzsa* NZs, *burusztujlapi* NV, *keseűtorzsa lapi* LT, *büdös lapi*, *parti lapi*, *büdös levél*, *parti fű* IR, NB

Öh. *burusztuj*, ua., Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 29, ua. és *A. tomentosum* Mill., *burusztuj*, Gyimes, Rab, 1982, 32; ua., *keseűlapi*, Gyergyó, Rab, 1991, 374, de: *burusztalapi* a *Petasites*

hybridus 2001, 188; ua., burusztuj, Csügés, ua., trusztuj, Lészped, Onyest, Gajcsána, Halászné Zelnik K. 1981, 363, 1987, 14; ua., brusztujlapi, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 211; *Petasites hybridus* (L.) G. M. Sch., burusztalapi, Gyergyó, Rab, 1991, 376; ua. burusztujlapi, Csíkszentdomokos, de itt a *Petasites hybridus* is burusztujlapi, Pálfalvi 2000, 32, 149; burusztuj= bojtorján, Hétfalu, Horger 1908, 462; bojtorján, keserű lapi (*Arctium*-félék) Réty, Moesz 31,32; ua. keserűlapi, Székelymuzsna, Gub 1993, 96; ua. bojtorján, keserűlapi, Sóvidék, Gub 1996, 22.

Nr. *lehántották, megétték*, LT; *ha lázas volt az állat – disznó – bevizeztük, ráterítettük – mert az ti. a levele nagy ám!* Virágát, termését *hanyigáltuk egymásra* (gyerekek), *reáragadott*, NB, IR. Gyerkejáték: *báránnyakat, disznót* csináltunk virágából, terméséből: *addig rakogattuk össze, még kiformalódott*, NB, IR.

Armoracia lapathifolia – Usteri torma

Nt. *torma*

Nr. reszelt torma rongy közé téve, fejfájás helyére borítva, BE, NV (Öh. fájós derékra, Istensegíts, Bosnyák 1984, 22); *tormaispirt*: az egyik fajta *gájcürusság* (szesz kivonat; hasonlóan: Andrásfalva, Bosnyák 1984, 22; tormaspiritus, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 216); gyöngö tormalevelet töltött káposzta készítésére is használták: *tőtött káposztát abba csavargattuk* (fiatal levélbe, vagy szőlőlevélbe), IR; kemencében kenyértészta alá tormalevelet teritenek, IR (vö. Tamás 1986, 32; Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 32).

Artemisia dracunculus L. – tárkony

K.

Nt. *tárkon(y)*

Öh. ua., tárkon, Külsőrekecsin, Klézse, Diószén, Lábnik, tárkom, Onyest, Halászné Zelnik K. 1981, 363, 1987, 20; ua., tárkony, Gyimesvgy., Kóczián et al, 1976, 32, Rab 1982, 325; ua., Gyergyó, Rab, 1991, 374; ua., tárkony, tárkon, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 40; ua., tárkon, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 216; ua. Péntek, Székelymuzsna, Gub 1993, 104.

Nr. *mégszárítva, vagy zóden sóval összekeverve üvegbe jól betömni*, így hosszú ideig eláll. Krumpli-, zöldbab-, szárazbab-levesbe keveset tesznek ízesítőnek, IR, NB; molylepke ellen is használták (vö. Juglans), IR; munkásszálláson poloska ellen is, NB.

Artemisia vulgaris L. – fekete üröm

Nt. *üröm* NB, IR

Öh. ua. Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 205; Hétfalu, W.; Gelence 18. sz.; Réty. Moesz, fekete üröm; fehér üröm, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 211; ua. és fehér üröm Andrásfalva, Istensegíts, Bosnyák 1984, 17, 30; fekete üröm, vadüröm ML., Halászné Zelnik K. 1987, 10; ua., *A. absinthium* Bogdánfalva, Csúry 1933, 321.

Aquilegia vulgaris L. – kék harangláb

K (rózsaszín, kék, fehér)

Nt. *harangvirág* NB (vö. *Campanula!*)

Nr. *mikor ültettük a krumplit, egy száron* (kb. 1 méteresre) *főlnött.*

Asparagus sprengeri Regel – aszparágusz

Sz.

Nt. *aszparátusz* NB, IR

Nr. az *úri virágok* közzé sorolják, *ami nem nyílik (!), azért nem használtuk.* Már csak a Tolna megyei Varasdón ismerte meg, IR.

Asparagus officinalis L. (f. thalassius A. et G. ?)

K.

Nt. nincs!: *díszvirág* IR

Nr. Hadikfalván nem volt

Atriplex hortensis L. – kerti laboda

K.

Nt. *úri laboda* IR, *laboda* NB

Öh. ua., *lobodo*, W.; *loboda* = paréj, Bogdánfalva, Csúry 317

Nr. levele főzeléknek, NB; *lehet főzni belőle levest*, NZs; *zöldbab, száraztabb levesbe mindig tett anyja kis darabot: ez különösen csont-erősítő*; levelét töltöttkáposzta (*galuska*) készítésére is használják káposztalevél, fiatal tormalevél mellett, IR.

Atriplex patula L. – terebélyes laboda

Nt. *vad laboda* NB

Öh. ua., laboda, Tatrang, Pál 377.

Nr. *gaz, lefőzi levesnek. Rántásba belé erэгítették* (ugyanígy a lucernát is) IR, NB.

Avena sativa L. – zab

Nt. *zab*

Nr. *a rozs jobban megtermett, mint a buza, s a zab: avval etettük a tyukokat, nem és tuttuk, hogy mással lehet etetni*, IR.

Ballota nigra L. – fekete peszterce

Nt. *vad csombor* NB

Öh. ua. *Thymus* sp., Csík Miklóssy V.V. 1978, 99; Csíkszentdomokos, vadcsombor *Thymus* spp., Pálfalvi 2000, 209; ua. *Thymus serpyllum*, Tatrang, Pál 1909, 380; ua. *Thymus*-fajok, Réty, Moesz 1908, 34; vadcsombord, *Teucrium chamaedrys*, Bogdánfalva, Csűry 1933, 321.

Nr. *kotló alá tették, ettől a tyúktetű elment*, NB.

Begonia semperflorens Link et Otto – begónia

Nt. *haricskavirág* IR, *hariska* PF, IR.

Öh. *Fagopyrum sagittatum*, haricska, Tatrang, Pál, 376; haricska, *Polygonum sagittatum* Gilib. Réty, Moesz, 32.

Nr. *Anyám úgy szerette otthon, neki mindig vót egy ablakbeli virág egy, vagy kettő, s ilyen haricskavirág neki mindig vót. Az cserepes virág vót*, IR.

Bergenia crassifolia (L.) Fritsch. – bőrlevél

K.

Nt. *libanyelv, lapu, lapulevél*, NB.

Nr. *e' virágzik legkorábban, a hó után ez s a hóvirág: erdő alján is, árkokon, erdőbe*, NB.

Beta vulgaris L. var. cicla – céklarépa

Nt. *cékla*; Hadikfalván volt Cékla utca is.

Öh. *cékla*, W.; ua., *cékla*, verescékla, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 46.

Nr. *bablevesbe céklát, -levelet is főznek: elküldtem a leánkákat céklalapiért*, IR.

Savanyúságnak használták, *bablevesbe (szeletekbe összevagdalták, kockacsákra, akkorára, mint a bab; bár egy tányérkával aggyon ebből a levesből), savanyítóba is tettek belőle*. Máig emlegetik egy munkásait nyúzó gazdag ember mondását: *Amíg pihentek, kapáljátok meg a céklát*.

Beta vulgaris L. var. altissima – cukorrépa

Nt. *mézcékla*

Beta vulgaris L. var. crassa – takarmányrépa

Nt. *marhacékla*

Term.

Brassica oleracea L. – káposzta

Nt. *káposzta*

Nr. *édeskáposzta levélre birkafaggyút csöpögtetnek, azt borítják fagyásra*, LT, (Öh. hasonlóan, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 32; Gyimesvölgy, Kóczián et al., 1975, 228, 1976, 32, Gyergyó, Rab 1991, 374, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 216; fagyásra édeskáposzta levelet borítani, Andrásfalva, Bosnyák, 1984, 24), *Krumplit, hagymát, káposztát termeltünk, evel éltünk*, TV; *Nekik sokáig nem volt gyerekük, páros káposztát főzött, (az milyen?) egy gyökerről kettő nyőtt: páros káposzta nőtt egy gyökeren, azt főzte még*, IR; *Lazsa = káposzta, ami nem fejesedett be*, NB, IR. A káposztafejek levágása után a határban maradt *káposzta torzsát* gyerekek megtisztították, ették, NB, IR.

Brunnera macrophylla (Adam) Johnston – kaukázusi nefelejcs

K.

Nt. *nefelejcs* IR, NB.**Calendula officinalis L. – körömvirág**

K., term.

Nt. *oláhvirág*

Nr. *Romániában minden háznál volt egy ilyen. Nálunk (Hadikfalván) nem volt, nem szerették, mert hogy olá' virág volt, IR.*

Öh. ua., oláhvirág, Gajcsána, Halászné Zelnik K. 1987, 14, Gyergyó, Rab, 1991, 374; ua., olávirág, Tatrang, Pál 377; lapos minta, Réty, Moesz, 32.

Calystegia sepium (L.) R. Br. – sövényszulák

Nt. *pukkantólevel, pukkantólevél* IR (vö. *Datura stramonium*), *buggyantó* NB, IR; *esernyő* NB, IR (ez inkább gyermeknyelvi név). Virágszerkezete hasonlít a *Daturáéra*, l. még *Ipomoea purpurea*, azt is nevezik *buggyantónak*.

Öh. u.a. nagytölcsér virág, Hétfalu, Moesz, 33; Tatrangon a *Campanula glomeratát*, ill. *C. persicifoliát* nevezik puffogtatónak, Pál 1909, 376; Péntek, Szabó 1985 ezt a nevet a *Datura stramoniumnál* írják le, viszont a gyerekjátékot Nádasdarócon és Váralmásan ismerik, itt lippancs, ill. felfúvó a neve.

Nr. gyerekek virágját szájukba véve felfújták, pukkant, *buggyant*, innen a neve. *Buggyantottak vele*. Levele kelésre, feltörésre, IR.

Callistephus chinensis (L.) Nees. – kerti őszirózsa

K.

Nt. *őszirózsa* IR, GP, NB

Öh. krizántin, Réty, Moesz, 32.

Nr. mindenféle színben, *őszirózsája mindenkinek volt, akármilyen szegény volt, onnan hoztuk a magot*, NB.

Campanula medium L. – bögrevirág

K.

Nt. *köcsögvirág* IR, NB**Campanula rotundifolia L. – kereklevelű harangvirág**

K. (kék, fehér, rózsaszín változatban), vadon is

Nt. *harangvirág* NB, *puttyantó* IR (bizonytalanul mondta)**Campsis radicans (L.) Seem. – trombitafolyondár**

K.

Nr. Hadikfalván nem ismerték, csak érdi kertjében van, nevét nem tudja, NB.

Cannabis sativa L. – vetett kenderNt. *kendër*

Nr. a mécesben kenderolajat égettek, kenderfonalat használtak gyertyakészítéshez; böjtben evvel főztek; a nyers kendermag, ill. olaj-ütés utáni kendermagpogácsa gyereksemege volt. IR, EÁ (Öh. Istensegíts, Gáspár Simon 55; Andrásfalva, avas kendermagolaj pántlikagiliszta ellen, Bosnyák 1984, 17); kendermagtól *nagyon tojtak a tyukok*, EÁ; a kukorica közzé vetett kenderből csak a termős példányokat hagyták meg – *halándor* – magváért. Karvastagságúra is megnőtt szárát férfiak dolgozták fel, kötélnek. (Andrásfalva, Sebestyén, 53; 266; halandár, Bogdánfalva, Csűry, 316; haldán = magvas kender, Istensegíts, Gáspár Simon 1986, 126; halandár, ua. Gajcsána, helendán, ua., Lészped, Halászné Zelnik K. 1981, 363, 1987, 13). Szappan-tojásfehérje-kenderszál ficam utáni rögzítésre, Andrásfalva, Bosnyák 1984, 20.

Capsella bursa-pastoris L. – pásztortáskaNt. *papvirág* NZs, *gólyaláb* PF, *papláb* NVÖh. ua. és *Thlaspi arvense*, palackfőregfü, Réty, Moesz, 33.**Capsicum annuum L. – paprika**

K., term.

Nt. *paprika*, *csērésznyepaprika*Sz. (aprólevelű, aprócsövű, „dísz” változata) Nt. *macskapöcse*

Nr. *sérágba* (=fűzér) *fel volt fűzve a paprika*; fűszerként, ételízesítésre; fél liter *dēnatura szeszbe* tett 19 cseresznyepaprikát jól lezárt üvegben krumpli között főzi, *piros színű lett a pálinka, avval megkenték* fájós végtagjait. *De úgy csípett, aj, a purgatorom tüzinél nagyobb szenvedés fogott*, NA.

Carex pendula Huds. – lecsüngő sás

Nt. *sás* IR, NB

Öh. ua., *Carex* spp. Gajcsána, Klézse, Halászné Zelnik K. 1987, 20; Bogdánfalva (csak a név, meghat. nincs), Csúry 1933, 320; W. 127; Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 214.

Nr. Urnapján *reggel hintették az utakat olyan sásval, kaszált ződségvel* SR *forró vízzel leöntötték, egy-két nap úgy tartották, megpuhult, olyan lett, mint a selyem, avval fontuk a hagymát*, IR, NB.

Carum carvi L. – konyhakömény

Nt. *keménymag (Carvi fructus)*

Öh. ua., keménymag, Bogdánfalva, Csúry, 317; ua., keménymag, ML; Halászné Zelnik K. 1981, 363; ua. Gyergyó, Rab 2001, 156, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 24, Gyimes, Kóczián et al. 1975, 227, Rab 1982, 325; Csík, Miklóssy 1978, 97

Nr. utak szélén mindenütt volt; fűszer, rozskenyér tetejére szórta; *betegasszonnak* (gyermekágyas) *ezt főzték*, IR; vízajtó orvosság alkatrésze (l. tengeri hagyma, fenyőbors), BE; *mézes pálinka* készítéséhez, IR (Öh. Istensegíts, köménymagtea, kisgyereknek, hasfájás ellen, Bosnyák 1984, 30).

Centaurea cyanus L. – kék búzavirág

K. is

Nt. *búzavirág*

Öh. ua., égi virág, Réty, Moesz 31; ua. búzavirág, Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 96; ua. búzavirág, Sóvidék, Gub 1996, 24.

Nr. *búzákban*

Centaurea pannonica (Heuff.) Simk. – magyar imola

Nt. *Jézus-gombocska* IR, *csipkevirág* IR, NB

Centaurea sadleriana Janka – Sadler-imola

Nt. *csipke* (bizonytalanul mondta) IR

Centranthus ruber (L.) DC – piros sarkantyúvirág

K. házak előtt, határban vadon is (Hadikfalván nem volt)

Nt. *ezredésfű*, *ezredésvirág*, *Mária virág* NB

Nr. *teheneknek nem lehet adni, mérges*. Ha megették *fájtatták a gyomrukat, rázták a lábuk*, NB.

Cheiranthus cheiri L. – sárga viola

K. (sárga, bordó változatban)

Nt. *tavaszi viola* IR, NB

Nr. *szabadföldi virág, kint telet*

Chelidonium majus L. – vérehulló fecskefű

Nt. *vérehulló fecskefű*; *vérrel folyó fecskefű*, IR; *vérrel hulló fecskefű*, NB.

Öh. ua., vére járó fű, vérrejáró, vérehulló fű, Kászonimpér, Pintér et al. 1975, 131; ua., vérrejárólapi, vérű, fecskefű Gyergyó, Rab, 1991, 374 és 2001, 140; ua., vérejáró, Csíkszdomokos, Pálfalvi 2000, 62; ua. vérrejáró, Réty, Moesz, 34; vellejáró, vérehullófű, Tatrang, Pál 376–7; ua. Jézusvére, vérrejáró(fű), Székelyderzs, Székelymuzsna Gub 1993, 97; vérejáró, vérejárófű, Sóvidék, Gub 1996, 24; ua. vérburján, főkönburján, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 1981, 29; ua. vérburján, Bogdánfalva, Csűry B. 1933, 321; ua. vérejárófű, Külsőrekecsin, Onyest, ebsémérék dudó Külsőrekecsin, Klézse, tyúkszömreg Diószén, Halászné Zelnik K. 1987, 21.

Nr. nem tudja, Hadikfalván volt-e, használták-e valamire. Érden idős hadiki asszony tejnedvével szemehéját kenegette: látása javult, már nem kellett szemüveget viselnie (M. Treben ?), IR.

Chenopodium album L. – fehér libatopNt. *labada* NZsÖh. *laboda*, Réty, Moesz, 32; *Chenopodium* sp. *laboda*, Sóvidék, Gub 1996, 25

Öh. ua. burján, Hétfalu, Moesz 31.

Nr. disznó-étel NZs

Chrysanthemum x hortorum Bailey – (kisvirágú) krizantém

K.

Nt. *halottvirág* GP, IR, *szenttrézsvirág* NZs, *mindenszöntek* PF, *krizantin*, *mindenszöntéki virág* NBNr. *halottakra* (=halottak napjára) *nyílt ki***Chrysanthemum leucanthemum L. – réti margitvirág**Nt. *margaretta*

Öh. papkiszúromszemedet, Réty, Moesz, 33.

Nr. volt Hadikfalván is, *több színben: kék, fehér, sárga – volt minden színben, Úrnapjára szédtük*, IR.**Chrysanthemum parthenium (L.) Pers. – őszi margitvirág (mádráfű)**

K. dísznövény

Nt. *boglárocska* NB**Cichorium intybus L. – mezei katáng**Nr. *e' csak éccērű gaz* IR

Öh. katáng, Réty, Moesz, 32; mezei kék lilijom, Székelyudvarhely, Moesz, 33.

Cirsium eriophorum (L.) Scop. – gyapjas acatNt. *ez is csipke* IR (vö. *Eryngium campestre*)Öh. *Cirsium arvense* (L.) Scop. pölömidacsipke, Bogdánfalva, Csűry 319; *Cirsium vulgare* (Savi) Ten., csipke, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 29; *C. vulgare*, számarcsipke, Gyimesvölgy, Kóczián et al.1975, 227, 1976, 33; *Cirsium lanceolatum*, számarcsipke. Réty, Moesz, 33; Arapatak, Péntek, Szabó 1976, 212.

Colutea arborescens L. – dudafürtNt. *sárga akác* IR**Convallaria majalis L. – gyöngyvirág**

K. is.

Nt. *gyöngyvirág* NV, NB, *hóvirág* NB

Nr. Öh. gyerek becézése: gyöngyvirágom, -virágocskám (Andrásfalva, Istensegits, Bosnyák 1984, 95)

Convolvulus arvensis L. – apró szulákNt. *szulák* IR, *culák* NB, IRÖh. *Convolvulus sepium*, mezei szulák, *Convolvulus arvensis*, pujszulák, szulák, Bogdánfalva, Csűry 318, 320; ua. szulák, Tatrang, Pál, 376; kis tölcsérvirág, Hétfalu, Moesz, 32; szulák, szulákvirág Réty, Moesz, 34; szulák=folyondár, Alduna vid., Penavin, Matijevics 1980, 75.Nr. *gaz, folyós; disznyókkal étettük. Úgy befolyta a földet. Ez befussa úgy a földet, mint a ragadós burján, IR; szédték össze disznónak, tehénnek, GP.***Cornus mas L. – húsos som**Nt. *som* NB

Öh. ua. ML, Bogdánfalva, Halászné, Zelnik K. 1987, 20; 'Kornelkirsche' Bogdánfalva, Csűry 1933, ugyanígy W. 134.

Cosmos bipinnatus Cav. – pillangóvirág

K. (többféle színű, volt Hadikfalván is)

Nt. *lepke, lepkevirág* NB, *csészlevirág* (csészle = szúnyog) IR (NB egy ízben nagylengyen-nek mondta, ez valószínűleg tévedés)Öh. ua. *lepkevirág*, Gyergyó, Rab 2001, 186; ua., *lepke, pillangóvirág* Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 30; *pillangóvirág*, meghatározás nélküli kerti virág, Bogdánfalva, Csűry 1933, 319; ua. *bongostüvirág*, Pusztina, Halászné, Zelnik K. 1987, 19; ua., *pillangóvirág*, Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 223.Nr. *úgy lenéztük...*

Crataegus monogyna Jacq. – egybibés galagonyaNt. *galagonya* NB, IRNr. *ettük, mikor megérett* NB**Crinum bulbispermum (Burm.) Milne-Rehd. – fehér ernyőliliom**Nt. *tengersi hagyma*

Öh. tengeri hagyma, patkányirtásra, Istensegíts, Lőrincz 507.

Nr. *tetőzik, egyet virágozik minden évben, olyan fehér, csak apróbb, sok virágja van. Mellette kezd sarjadni olyan kis hagyma, abból kell ültetni a másikat;* hagymájának boros (1 l.) kivonata – kemény-maggal (2 evőkanál), fenyőborssal, meggyfakéreggel együtt – el kell ásni a csepegőbe naplement után, három nap múlva napfeljött előtt kivenni: vízajtónak naponta egy borosphóráal LT, BE, AA. (1. kép. A cserepes növény NZs. garai udvarán, 1973 nyarán és virágzata, 2. kép.)

Cucumis sativus L. – uborkaNt. *uborka*

Nr. *vizes uborka; sóztál-e el uborkát?* (Mindkét megjelölés a kovászos uborkára vonatkozik; ebbe azonban se kovászt, se kenyeret nem tesznek); kovászos, vagy savanyú uborka, étkezésre. A kicsit túlrett kovászos uborka levének felszínén látható fehér lepedékre mondják: *ez már anyás.* (Öh. Istensegíts, körömméregre – *eredés* – sós uborkát húznak, Bosnyák 1984, 24)

Cucurbita maxima Duch. – sütőtökNt. *bosztán; bosztánmag* (= tökmag)

Öh. Tamás 1981, 95, 1984, 162, 1986, 92; bosztán, Istensegíts, Lőrincz, 305, 509; Mészáros, 28, 224; Gáspár Simon 55, 126, Andrásfalva, Sebestyén, 261; bosztán, törökbosztán, Bogdánfalva, Csűry, 249, 321; bosztán, Klézse, Kallós 1973, 16; ua., *C. pepo*, Klézse, Lábnik, Gajcsána, Halászné Zelnik K. 1987, 21; ua. bosztán, Gyergyó, de itt nem érik be, Rab 2001, 177; ua., bosztán, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 32, Nyőr 30, 544, 1901. A bosztán alakot a Székely Nyelvföldrajzi Szótár csak Csíkból és

Gyimesből említi (sütőtök és takarmánytök címszavaknál); bosztán(y), Alduna, Penavin, Matijevics; döblöctök, Réty, Moesz, 31.

Nr. tökmagolaj bőjti időben főzésre BE, mécsesbe; az olajpogácsa gyermekcsemege.

Cucurbita pepo L. – disznótök, úritök

Nt. *marhatök*

Nr. tök *szarvája*: a tökön maradt, rövid, görbe, szarvhoz hasonló száraz kocsánydarab (Hadikfalva, Bosnyák 1984, 51: megégették, zsírral összekeverték, gyerek sebes arca gyógyítására).

Cyperus alternifolius L. – szobapalka

Sz. nyáron kertbe kitéve

Nt. nincs, vízipálma

Nr. csak bácskai tartózkodásuk óta ismerik, Hadikfalván nem volt

Dahlia variabilis (Willd.) Desf. – nagyvirágú dália

K. (mindenféle színben), Hadikfalván *piros és fehér volt a legtöbb.*

Nt. *gyászirózsa*

Öh. *gyászvirág*, Bogdánfalva: 'egy csaknem feketét nyitó kerti virág', Csúry 1933, 251.

Nr. a koporsóra ebből fontak koszorút, innen a neve. *Mikor valaki meghalt, ebből fontak koszorút. Mégcsinálták a nyútópadot, rátették a halottat. Mikor hazták a koporsót, beletették a halottat, egész körbe koszorúzták evvel, a koszorúkat ebből fonták, küjél – azért mondják gyászirózsanak, IR. Leány koporsóját ravatalon evvel rakták körül, NB. Vót alacsonka is, kússebbecke, göndörke, de vótak olyan magasok is, mint én. Karókot vertünk melléje, felkötöttük, IR. Mindenféle színben, gumóját télre pincébe, homokba, vagy krumplisverembe tették, IR, GP. Ősszel is, ha még dér nem érte – de legtöbbször érte – akkor még ha a kerbe vót, vittek a temetőbe (halottak napjára). Ennek gumója van, bevittük a pincébe, belétettük homokba, mert megfagy, az olyan, mint a krumpli. Tavasszal kiültettük. Nekem szokott itt lenni, nagyon szép, de valahogy kifogytam belőle. A*

szomszédasszonyomnak vót szép piros, az egyik tót ideadta nekem. Van korábbi-későbbi, van ilyen többféle. Ritka, amelyik háznál nem volt (Hadikfalván), aki szerette a virágot – de azért a legtöbb szerette. Mindenkinek vót, több színbe, IR.

Datura stramonium L. – csattanó maszlag

K. is

Nt. *pukkantólevél, pukkantólapi, pukkanasztólevel* IR, GP (vö. *Calystegia sepium*)

Öh. ua., pakkantó ML, pakkantyú Lészped, Pusztina, csattanó, Onyest, Halászné Zelnik K. 1987, 7; fuvóka, Réty, Moesz, 32.

Nr. kelésre előbb vékony szelet sós szalonnát tettek, az *megérlette, kezdte kihúzni a hegyit*, majd a megmosott *pukkantólevelet rëatették, kihúzta a gennyet, a gyükerit, kivette a tüzességit*, IR.

Daucus carota L. – murok

Nt. *szégyenvirág* BE, IR, NB, *vadkapor*, BE

Öh. ua., szégyenvirág, Klézse, Gajcsána, szeméremvirág, Diószén, Klézse, lányokszemérme, Külsőrekecsin, Halászné Zelnik K. 1981, 363, 1987, 17; ua., szeméremvirág, Bogdánfalva, Csúry 1933, 320; ua., szégyenfű, szégyenvirág, Alsósófalva, Felsősófalva, Parajd, Gub, 1994, 198; ua. vadmurok, Réty, Moesz 1908, 34; ua. szégyenvirág, Árapatak Péntek, Szabó 1976, 206 (fogy a virág közepéből a piros folt, mint a lányok szégyene); ua. vadmurok, közepén lévő szégyenfolt eltűnt, azóta a lányoknak nincs szégyenük, Székelydálya, Gub 1993, 97; szégyenfű, szégyenvirág, vadmurok, mondáját az előbbihez hasonlóan Parajdról és a két Sófalváról közli Gub 1996, 11.

Nr. *Azt mondták a régi öregék: mëglássátok, az a piros, ha elvész belőle, a szégyen is elvesz. Most nincs, mert nincs szégyen*, BE; *në, van és benne, most már csak akkoracska szégyen, van benne, mint egy túsúrás; nézzetek oda, van, akibe nincsen, van, amelyikbe csak egy pár szuráska van; kell, hogy legyen szégyen*, IR; *ott voltak a két unokáim kijöttek velem, s mutattam, hogy ez szégyenvirág. (Egy év múlva): Eccer hozzák a virágot, hogy ne, kaptak szégyenvirágot, s mama, az egyikbe van szégyen, a má-*

sikba nincs. Tavaly eccer montam csak, eccer, s má az idén hozták, IR.

Dianthus barbatus L. – törökszegfű

K. (minden színben)

Nt. *törökszegfű* NB

Dianthus caryophyllus L. – kerti szegfű

K.

Nt. *szegfű* IR, NZs

Dicentra spectabilis (L.) Lem. – szívvirág

K.

Nt. *csércsés virág* NZs (vö. Fuchsia ! 'csércse' = fülbevaló)

Öh. csércse, Andrásfalva, Sebestyén, 262; ua., csercse, Gyimesbük, Rab, Tankó, Tankó 1981, 30.

Equisetum arvense L. – mezei zsurló

Equisetum sylvaticum L. erdei zsurló

Nt. *békarokka; békaláb* IR, NB (vö. *Polygonum mite*)

Öh. ua., fentőfű, Andrásfalva, Sebestyén, 265, Bosnyák 1984, 62; békarokka, Déva, Bosnyák 1984, 75; ua., bábafon, Bogdánfalva, Csűry, 249; ua., békaláb, Gajcsána, Klézse, Diószén, Pusztina, Lészped, Halászné Zelnik K., 1981, 364, 1987, 17; Csíkszentdomokos, *E. hiemale*: békaláb, -fű, Pálfalvi 2000, 12; Gyergyó: sporofillumos alakja a békaláb, meddő alakja a sullófű, két különböző növénynek tartják, Rab 2001, 133; Gyimesbük, Rab, Tankó, Tankó 29, Gyimesbük, békaláb = meddő zsurló, zsurló fű = termő zsurló, Nyőr 30, 544, 1901; Gyimesvölgy, Kóczián et al. 1975, 227, 1976, 33; békaláb, Gyimes, Varga, 95; fentőfű, szakállas fentő, Réty, Moesz, 31.

Nr. *ebbe megakad a béka lába, ahol ez van, ott találsz békát is*, IR, NB; *fájt a lába, vagy szült és a mejje bedagadt (mastitis puerperalis; teaszínú erősségűre megfőzte) avval mosogatták*, NB, IR. (Öh. teáját Andrásfalván vesebetegek itták víz helyett, Déva:

apróra vágott békarokka vízben beadva, kérődzés megindítására, Bosnyák 1984, 62–3, 75)

Eryngium campestre L. mezei iringó, ördögszekér Nt. *csipke* IR *bikacsöke*, *bikacsipke* IR, NB. Öh. *csipke* = szűrös növény, Andrásfalva, Sebestyén, 262; ua. Szamárcsipke, Csügés, *Eryngium planum*, szamárcsipke, Csügés, *Carduus acanthoides*, szamárcsipke, Klézse, Halászné Zelnik K. 1987, 13, 17, 21; *Carduus acanthoides*, *csipke*, szamárcsipke, Kászonaltíz, Pintér et al. 1975, 130; farkasfog, lidércfű (*Eryngium planum*) Réty, Moesz, 31; *Cirsium vulgare* (Savi) Ten, szamárcsipke, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 212.

Nr. tavaszi fiatal hajtását levesnek szedték (l. lucerna, csalán), később szárát bottal megtörték, majd meghámozva, nyersen ették, IR; *bottal addig vertük, míg ledőlött. Mēghántottuk, szárát mēghámozgattuk, jó vastagokat s ettük. Jó volt: édes*, NB.

Euphorbia cyparissias L. – farkas-kutyatej

Nt. *ez is kutyatej* (vö. egyéb *Euphorbia*-fajok) IR, *kutyatej* NB
 Öh. ua., kucsatěj, Bogdánfalva, Csűry, 317; ua. *kutyatej*, Csíkszdomokos, Pálfalvi 2000, 90 (tejnedvét főként gyógyítására); ua., *kutyatej*, Tatrang, Pál 377; ua. Réty, Moesz, 32.

Euphorbia esula L. – sárkutyatej

Nt. *kutyatej*, *tejesfű* IR, NB
 Nr. *öbsömöreges volt a kezem, mēgvertem vele* (a szakítási felzint, ahol a tejnedv kicsordult, rányomkodta a beteg részre), IR.

Euphorbia helioscopia L. és Euphorbia lucida W. et K. – napraforgó és fényes kutyatej

Nt. *kutyatej* IR
 Öh. Istensegíts, Andrásfalva, *kutyatej*, Bosnyák 1984, 13, 27; *Euphorbia peplus*, *naty-kucsatěj*, Bogdánfalva, Csűry 318; *Euphorbia* spp., *kutyatej*, ML, Halászné Zelnik K. 1987, 15; *kutyakapor*, Réty, Moesz, 32; *Euphorbia*-fajok, *kutyaté*, Székelydálya, Gub 1993, 97; ua. (E.-félék), Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 232–233.

Nr. *e(ö)bsömöregre kentük, ablakharmattal*, IR; *leszakasszák azt a virágot s avval mēgkenik, avval a tejvel*, BE; *szümöcsöt mēgkenték kutyatejjel és elműlott*, BE, NV.

Tejnedvét *öb(v)sömöregre, hogyha öb(v)sömöreg lett a lábán, vagy valahol, akkor azt mondták, biztos kutyaszarba, vagy kutyahugyba léptél* – attól kapja, IR. *Az övsömöreg mikor kijő a bőrön és, akkor leszakasszák azt a virágot s avval mēgkenik, avval a tejvel* BE; (Öh. Istensegíts, anyajegy elmulasztásra: kutyatejjel kenni; Andrásfalva, vaktetű és *főköm mēgkenésére*, Bosnyák, 1984, 13, 27, 60) [*Kutyától származtatott betegség -öb- > ebsömöreg –gyógyítása kutyatejjel!*]

Ficaria verna Huds. (= Ranunculus ficaria L.) – salátaboglárka

Nt. *szēn(t)györgysaláta* IR, NB.

Öh. ua. Arapaták, fölhasználása is azonos, Péntek, Szabó, 1976, 209; szentgyörgysaláta, Magyarfalu, Halász P. 1981, 22/145, Lészped, Halász P. 1981, 22/145; ua. bükki saláta, Gyergyó, Rab 1991, 375; szentgyörgyi saláta, *Ranunculus ficaria*, Hétfalu, Brassó, Réty, Moesz 1908, 33; sojáto, *Ranunculus ficaria*, szēngyörgyisojáto, *Caltha palustris*, Tatrang, Pál 1909, 380; ua. csengősaláta, Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 97; ua. erdei-, mezei-, kakuk-, nyúl-, vadsaláta, fölhasználása azonos, Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 278.

Nr. *akkorra* – ti. Sz. György napra – *nyílik*. Levest, vagy főzeléket főztek belőle tavasszal, (l. lucerna, csipke, repce, sóska. csalán), *olyan sikos volt*, de IR, NB nem szerették, mert *csúszos* (nyálkás). Salátalevesbe belefőztek *szalonnát és arra rásütöttek tojást* NB, IR; Hadikfalván a Bonya patakjánál volt.

Forsythia x intermedia Zabel. – aranyfa

K.

Nt. *aranyeső*

Nr. *nagy ágakat korán levágtuk, husétra kivirágozva, kizöldülve vittük a templomba* (díszíteni, a meghajtatott növényt), NB, IR.

Fragaria vesca L. – erdei szamóca

Nt. *epër, erdei epër* NB, IR

Öh. I. Székely nyelvöldr. Szótár *eprészik* és *szamóca* c. alatt; ua. Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 235; Onesti ua. Halászné Zelnik K. 1987, 8; eper, ua. Réty, Moesz 1908, 31; ua. földieper, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 1981, 28; *Fr. viridis*, epör, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 209; Gelence 18. sz. 212: eperj; ua. eper, erdeji eper, Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 97; Bogdánfalva, Csúry 1933, 250 eper = szamóca; (Klészse) Nyőr 1878, 383: *epere* „az epret így nevezik s ha valaki epret kér a leánykáktól, azt vepernek gúnyolják és kinevetik jóízűen”; Kopács, Penavin 1962, 439 ua. erdei vadepör.

Nr. *Hadikba kertekben nem volt epër* – csak az erdeit szedték.

Fuchsia hybrida Voss. – kerti fukszia

Sz., K. (piros és fehér színű változatban)

Nt. *csércsés* NB (vö. *Dicentra!*), *vizicsércsés* IR

Nr. *mer' víz nélkül nem marad meg, nézze meg, (bimbója!) olyan, mint a fülbevaló = csércse* IR

Öh., ua., csércsélye, Bogdánfalva, Csúry, 250; fukszia, Réty, Moesz, 32; fukszia, csércsés virág, Kiskapus (Nagy-Küküllő m.), MNy 1915, 92 (vél. szerint 'csercse' = a kecske állán kétoldalt lecsüngő nyúlvány? 'csércse' a hadikfalvi dialektusban fülbevalót jelent!).

Galega officinalis L. – kecskeruta

Nt. *vad lucerna* NB, IR

Öh. Réty, Moesz 1908, 34: vad lucerna = *Trifolium montanum* L.; Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985 ua. *Medicago sativa*, ill. *Trifolium*-fajok.

Nr. *Nagyon jó jószágnak, ahol láttuk, szedtük*, NB, IR.

Galium aparine L. – ragadós galaj

Nt. *ragadó burján; ilyen vékony gazocska, úgy és montuk: vad rozmaring*, IR.

Öh. ua. ragadály, Réty, Moesz, 33; ua. ragadáj, Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 97.

Nr. *játékból evvel csináltunk mēnyasszonyt*, IR.

Galium verum L. – tejoltó galaj

Nt. *Máriavirág* IR, NB

Helianthus annuus L. – napraforgó

Term.

Nt. *forgó, napraforgó* NB, EÁ *mag, perc*

Öh. ua., kapitánjáró, naputánjáró W., Déva: forgó.

Nr. magját pirítva fogyasztották: *perceltek*; szára tüzelő (Öh. forgószárral sinezni birka törött lábát, Bosnyák 1984, 76)

Helianthus tuberosus – L. csicsóka

Nt. *csicsóka*

Nr. A Rákosi-időkben, mikor nem volt más takarmány, gumóját tehénnek adták. Gumóját gyerekek is ették, meghámozva, nyersen, IR.

Hemerocallis citrina Bar. – citromsárga lilium

K.

Nt. (*sárga*) *csáfojtató* NB, IR

Öh. sárig füles (*Hemerocallis fulva*), Réty, Moesz, 33.

Nr. gyerekek félbehajtott levelét szájukba véve zenéltek: *csáfojtak; hogy tudtunk vele csáfogni, hogy szólt.* NB, IR (3. kép)

Heracleum sphondylium L. – medvetalp

Nt. *gréce, grécer* (vö. *Aegopodium podagraria* L.)

Nr. derékfájásra, fürdőnek: *ettől gyógyult meg a derekam, nem bírtam a derekammal...*, IR.

Heuchera sanguinea Engelm. – vérvörös tűzeső

K. (csak érdi kertjében, Hadikfalván nem volt!)

Nt. *Krisztus könnye* IR.

Nr. tudomása szerint Szentföldről került Erdélybe, ő onnan kapta, IR.

Hordeum vulgare L. – árpa

Nt. *árpa*

Öh. árpa(kenyér), MK

Nr. pálinkafőzésre is; szemem lévő árpát három árpaszemmel megnyomogatták, „learatták”, ráolvastak, majd az árpaszemeket kútba vetették EA, IR; olyan kútba, amelyikből sohasem iszik: Bosnyák 1984, 15. (Öh. Józseffalva: egy árpaszemmel megnyomja, majd tyúkoknak adja; hét árpaszemmel megnyomja, keresztet vet, elássa; Andrásfalva, sarlóval, árpaszemmel learatja, ráolvastak; ugyanitt bélférges jószágoknak *pérgétt* árpa, kehes ló gőzölése abrakos tarisznyába tett főtt árpával [ez utóbbi ugyanígy Fogadjistenben, Istensegítsen is]: Bosnyák 1984, 14, 16, 69, 73). *Mikor a vadgalamb megeszi az árpát, az megszúrja a torkát, megáll a dalolása, vége a dalolásnak*, IR.

Hoya carnosa (L.) R. Br. – viaszvirág

Sz. (nyáron kint tartja NB)

Nt. *Mária koszorú* NB, *Jézus koszorúja* IR, NB

Öh. ua. viaszvirág, Réty, Moesz, 34.

Nr. *minden pénteken folyott a könnye* (a virág nektár cseppjei). *Mikor meghalt az Úr Jézus, Márta–Mária ilyennel húzik be a sír szélét, rátették az ajtóra*, NB. *A virágja gyöngye lila, olyan, mint a szilán bársony. Vót, amikor nyaltuk, gyerekek*, NB.

Humulus lupulus L. – komló

Nt. *komló* IR

Nr. búcsúra otthon árpából, cukorból élesztővel és komlóval sört főztek, az *megérelte*, NB, IR.



3. Csárfogató (*Hemerocallis*) hosszában félbehajtott levelét keresztben szájába teszi s megfújva erős hangot ad

Hyacinthus orientalis L. – jácint

K. (kék, fehér, rózsaszín, sárga változatban)

Nt. *jácint* IR, GP, NB, *jácinta* NZs

Öh. kékecske, Hétfalu, Moesz, 32.

Nr. *legényeknek kalapjukba (!) hushagyatra koszorút* ebből kötöttek, IR, GP.

Hydrangea macrophylla (Thunbg.) Ser. – hortenzia

K., Sz. (fehér)

Nr. télire cserépbent beviszi, akkor húsvétra kinyílik, templomba viszik, feltámadáskor az oltárt evvel díszítik, a cserepet fehér krepp papírral veszik körül, NB.

Hypericum perforatum L. – közönséges orbáncfű

Nt. *Jézus virág*, *Jézus virágja* IR, *Jézus vére burján* IR, EA

Nr. *Jakab Szabina térde ettől gyógyult meg.* IR

Öh. Jézus vére virág, Krisztus vére virágja Józseffelva, Jézus vére Istensegíts, Bosnyák 1984, 43, 49, 56; ua. vérfű, Jézus vére, orbáncfű, Gyergyó, Rab 1991, 373 és 2001, 174; ua. Jézus vére, Kászonújfalú, Pintér et al. 1975, 129, 131, Gyimes, Rab, 1991, 375; ua. vérfű, orbáncfű Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 107; kozmadíner, Réty, Moesz, 32; ua. Jézusfű, Kányád, Székelyderzs, Gub 1993, 98; Jézus-burján, Nyárádselye, Varga, 96.

Nr. fürdőnek használták, mindenféle fájdalom ellen, IR. (Öh. Józseffelva: *az a Jézus vére virág (Krisztus vére virágja) olyan vérpötytyös, és az ember ha megfogja, annak a virágnak a levelit, ésszenyomja így a körmivel, egész piros jött, mint a vér, olyan. Ha a lábik fáj, megfőzték s abban megfürdették. A gyermekét és, hogyha kijött rajta az ótvar, abban még kell fürösztetni.* Istensegíts: *Jézus vére, hogy vérzett Jézus, rácséppent s piros petytyék vannak rajta. Orvosságnak és használják, szűfájásra, megszáritják s teát főznek, úgy megigvák,* Bosnyák 1984, 43–44, 49, 56; ezt vö. a *Polygonum lapathifolium* mondáival! Valószínűleg ugyanezen növény teáját itatták vérszegényekkel is Andrásfalván, uo. 62.

Hyssopus officinalis L. – kerti izsóp

K.

Nt. *csombor* (l. még: *Satureja hortensis*)

Nr. megszártva, porát véres hurkába, székely káposztába tették ízesítőnek IR, GP; töltött káposztába *egy csombor ágocskát is tesszünk bele , de abból nem kell nagy, mert erőst nagy ize van*, IR.

Iberis umbellata L. – ernyős tatárvirág

K.

Nt. *úri gallér* NB *gombocska* IR (vö. *Kerria japonica* (L.) DC és *Ranunculus acris* L.)

Nr. Hadikfalván nem volt, érdi szomszédjától kapta, NB.

Impatiens balsamina L. – kerti nebáncsvirág

K. (fehér, *mérëglila*, *gyënge rózsaszín*, sárga változatban)

Nt. *kiasszonypapucs*, *mert sarka van* (=a virág sarkantyúja), IR, NB.

Öh. ua. papucsvirág, Réty, Moesz 33; kisasszonypapucs Hétfaluban a *Delphinium consolida*, Moesz, 32.

Impatiens walleriana Hook. f. (I. sultani) – vízifukszia

K., Sz. (piros és fehér változatban)

Nt. *vizi cserecsés*

Öh. ua. Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 215 és Kiskapus, ugyanők, 1985, 243; jégvirág.

Nr. *mer' víz nélkül nem marad meg. Nézze meg*, (bimbója) *olyan, mint a cserece* (fülbevaló), IR.

Ipomoea tricolor Cav. és I. purpurea (L.) Lam. – kék és bíboros hajnalka

K.

Nt. *buggyantó*

Nr. *virágját félfujtuk, buggyant – gyerekjáték* IR, NB (vö. *Calystegia*).

Iris germanica L. – kék nőszirm

K.

Nt. *kék liliom* NZs

Öh. kékliliom, ua., Lészped, Gajcsána, Klézse, Halászné Zelnik K. 1987, 13; ua., Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 30;

Gyimesvölgy, Kóczián et al. 1975, 228, 1976, 33; Gelence, 18. sz.;ua. Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 107.

Juglans regia L. – diófa

Nt. *dió, gyivó*

Öh. ua., divófa, Andrásfalva, Bosnyák 1984, 131; dijó, divó, diju, Bogdánfalva, Csűry, 250; divó, gyivó Klézse, Kallós 1973, 169; 170; ua., dió, divó, Gyimes, Rab, 1982, 325.

Nr. levelét molylepke ellen párnák alá, ruha közé tették (vö. *Artemisia dracunculus!*), IR; (hasonlóan Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 33); *Az hadiki templom előtt / Háromágú diófa nőtt*, népdal, Bukovina, Balla P. 134.

Juniperus communis L. – közönséges boróka

Nt. (termése) *fenyőbors*

Öh. fenyőborsika, borsika *Juniperus communis*, Kászonimpér, Pintér et al. 1975, 131, 135; borsófenyő, ua., Pusztina, Lészped, borsika, Csügés, Onyest, Halászné Zelnik K. 1981, 364, 1987, 7; *Juniperus communis*, borsika, Gyimesvgy, Kóczián et al. 1975, 227; 1976, 33 és Varga, 96, borsika, borsikafenyő, *Juniperus comm.* Csík, Miklóssy 1978, 94; ua. borsika, borsfenyő, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 112; borsika, ua. Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 208, Gyergyó, Rab 1991, 376; *Juniperus communis*, borsika, Tatrang, Pál 377; borsika-fenyő, Hétfalu, W.

Nr. patikában vették, sárgaság gyógyítására használták (megtörték, levét megitták); vízajtó alkatrésze (tengeri hagymával, kemény-maggal együtt), BE (Garán már nem jutottak hozzá).

Kerria japonica (L.) DC – boglárka cserje

Nt. *gombocska* IR (vö. *Iberis umbellata* L. és *Ranunculus acris* L.)

Nr. *a gyócsingekre színes gombokat varrtak, ez a virág olyan, mint egy gomb*, IR.

Kochia scoparia (L.) Schrad. – vesszős seprűfű

K.

Nt. *seprűfű, udvar seprű, zöld seprűfű* IR, NB

Öh. Alduna vidéke, Penavin, Matijevics 1980, 71; seprűfű, seprűkóré; ua. seprűfű, szeprűfű, Bogdánfalva, Csűry 1930, 320.

Nr. cirokseprőt is ismerték, de jobbára csak ebből a növényből kötött seprűket használtak: *nekünk jobban vót ez a másik seprű, ami csak úgy elszóródott magától, seprűfü. Vót az a cirokseprű, amit vettünk a bótból, rendes seprű.* Ha a növényt jó mélyen *vakhöncsökbe* (vakondtúrás) szúrják, a vakond onnan elmegy, IR.

Kochia scoparia (L.) Schrad. cv. trichophylla – kerti seprűfü

Nt. *piros seprűfü*, IR

Nr. e kerti, ősszel vöröslő, tömöttebb növésű növényvel kapcsolatos – inkább tréfás – hiedelem: *egy hadiki asszony azt mondta, hogy a legényeket besöpri vele*, IR.

Lactuca serriola L. – keszeg saláta

Nt. *disznyókáposzta* IR, NB (vö. *Sonchus!*)

Öh. *disznyókáposzta* = 'csorbáka', Bogdánfalva, Csűry 1933, 250.

Nr. *disznónak, libának szoktuk adni*, IR, NB. *Ebből folyik a tej, rákentük az öbsömöregre*, IR (vö. *Euphorbia*).

Lathyrus tuberosus L. – gumós lednek

Nt. *borsó vilója* BE, *borsó viola* IR

Öh. ua., *vadborsó*, Bogdánfalva, Csűry 321.

Nr. *zab, búza között nőtt; búzák, jobban a zabok között volt. Mikor elhullott, borsószemék voltak benne, ettük a borsaját.* IR (Zárójelben jegyezzük meg, hogy az 1960-as években reumatológusok *Lathyrus tuberosus* magjával etetett kísérleti állatok mozgásszervi elváltozásait a különböző arthropathiák – PCP: primer krónikus polyarthropathia, artrosis deformans – modelljének tekintették. Kérdés, hogy a gyermek-, esetleg szükség-eledelként fogyasztott gumós lednek-termés hozzájárulhatott-e ezekben a populációkban hasonló elváltozások létrejöttéhez?)

Lavatera thuringiaca L. – parlagi madármályva

Nt. *fátyola virág* NZs

Levisticum officinale Koch – lestyán

K.

Nt. *lőostyán* NB

Öh. ua., leostyán, leustyán, ML, Halászné Zelnik K. 1981, 364, 1987,15; ua., leostyán, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 32; Gyimesvölgy, Kóczián et al. 1976, 34; Gyergyó, Rab, 1991, 376; léscsián, Tatrang, Pál 377.

Nr. zöldjét levesbe, ízesítőnek használják, NB.

Lilium candidum L. – fehér liliom

K.

Nt. *tüzes tulipánt* (!) IR, GP, *fehér liliom, fejér tulipánt* NZs, IR, EA

Öh. fehér liliom, Józseffelva, Istensegíts, Bosnyák 1984, 48, 52; fehér füles, Hétfalu, Moesz, 31; ua. fehértulipán, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 213.

Nr. *mert a közepibe volt az a sárga, s olyan, mint a tűz*, IR; virágát pálinkába téve orvosságként használják: *szemre jó volt; denaturaszeszebe tulipántot raktam, elkente a (fájós) derekára*, BE, NZs, IR; (Öh. Istensegíts, hasonlóan, Bosnyák 1984, 52); levelét zölden kelésre, BE (Öh. Józseffelva, pokolszökésre fehér liliom levele, Bosnyák 1984, 48).

Linaria vulgaris Mill. – közönséges gyújtványfű

Nt. *tátika, tátóka* IR (vö. *Antirrhinum majus!*)

Öh. *Linaria intermedia*, tátogtató, Réty, Hétfalu, Moesz, 34.

Linum usitatissimum L. – természetett len

Nt. *len, lenmag (Lini semen)*

Öh. gyólcs (!) Réty, Moesz, 32.

Nr. nagymaringy esetén (*hydradenitis?*, *lymphadenitis?*) *tejbe főztek lenmagot* (nem lisztet, az egész magot!). *Tejbe belétették és úgy megfőzték, hogy rá lehetett kenni rongyra, az úgy ragadott. Hanem arra még tettek (egy) rongyot, és akkor avval bekötték, melegén. Nem olyan melegén, hogy ne birja ki, hanem ahogy ő kibirta*, LT. (Öh. Józseffelva, pokolszökésre tejben főtt lenmag, sült hagyma kovájában; Istensegíts: marha megállt kérődzése megindítására sok vízben főzött lenmagot, Bosnyák 1984, 48, 75. Hasonló: Csíkszentimre, Miklóssy, 1980, 61)

Lotus corniculatus L. – szarvaskerepNt. *vad lucërna* IR

Öh. ua., vadlucerna, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 206.

Nr. csak kaszálóokban, egyébként nem használják semmire.

Lunaria annua L. – lapickás fű, kerti holdviola

K.

Nt. *Júdásvirág* NB, *Júdás pénz(e)* IR, NB

Öh. ua. Júdáspénz, Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 252.

Lupinus polyphyllus Lindl. – erdei csillagfürt

K (fehér, sárga, kék, rózsaszín, piros és lila változatban)

Nt. *paszulyvirág*, *babvirág* NB**Malus domestica L. – nemes almafa**Nt. *alma*, *borzadás-*, *cigány-*, *pogácsa-*, *szappanalma*

Öh. Istensegítség, Mészáros, 8; cigány, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 219; cigányalma (sötétpiros színű almafaj), Réty, Moesz 31.

Nr. *cigány(alma)*: kisméretű, élénk karminpiros héjú; *ez permetet nem kapott sose*, NB. *Szümölcs gyógyítása: egy almát vágjál kétfelé s nyomogasd meg, s a csépegőbe ásd belé s étünik*, IR. *Szemölcs gyógyítása: kétfelé vágott (vad)almával megnyomogatni, csepegőbe elásni*, BE, NV, IR. (Öh. Andrásfalva, tüdőbajossal almát etettek, amibe előzőleg szögeket szurkáltak, Bosnyák 1984, 58.)**Malva neglecta Wallr. – papsajtmályva**Nt. kalácska virág NZs, PF *papsajt* IR, *kalácska* NBÖh. ua., termése: macskakalács, Forrófalva, Halászné Zelnik K. 1987, 19; belekenyér, Hétfalu, Moesz 31, *M. neglecta* és *M. silvestris*: kereknádralapi, madárpogácsa, mátévirág, Réty, Moesz, 32; ua. és *M. silvestris*, papsajt, Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 98.Nr. éretlen zöld termése: *kalácskája ettünk és róla*, GP; gyermekétel, NZs, IR; *mi (gyerekek) csak ettük, nem főztük. Nyersen, a kalácskáját. Réngeteg vót rajta, annyi vót s ettük; Nagyon jó torokra, nemrég hogy illogattam*, IR.Nt. *kamilla* IR

Nr. teafőzésre

Matricaria recutita L. – orvosi székfűNt. *almabüzü***Matricaria maritima L. subsp. inodora (L.) Soó – ebszékfű**

Öh. almabüzü, Andrásfalva, Sebestyén, 260, Bosnyák 1984, 51; Andrásfalva, Józseffalva: kamilla, Bosnyák 1984, 25, 43, 51, 54; ua., almabüzü, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 30; Gyimesvölgy, Kóczián et al. 1975, 227, 1976, 34; ua. ML: romonyica, remenyica és változatai, Halászné Zelnik K. 1987, 18. Az UMTSz az almabüzü kifejezésnek csak bukovinai és gyimesi előfordulását említi, ismerik az Alduna-vidéki székelyek is (Penavin-Matijevis). Székfű, székfűvirág, teafű, Réty, Moesz, 33.

Nr. teának, köhögésre, NZs; *ennek a zaprókamillának úgy mondtuk: almabüzü. De itt (Gara) úgy mondják: kamilla. A vérhas ellen főztek tēát* belőle, BE; itt – Garán – csak csirkéknek szokták főzni, Bukovinában teának főzték, köhögésre. *Fél kosárral szédtem, fél van öntve a padlásra a jó van*, NG, EÁ; szeplő, májfolt mosogatására, NB; (Öh. Andrásfalva, fájós fej mosogatására, kisebesedett száj öblögetésére, fejseb borogatására, Józseffalva, kutyaharapás mosogatására, Szent Antal tüze mosására, Bosnyák 1984, 25, 43, 51, 54)

Medicago falcata L. – sárkerep lucernaNt. *vad lucërna* IR (l. *Melilotus off.* is!)**Medicago sativa L. – takarmánylucerna**Nt. *lucërna*

Öh. ua., lucerna W., Bogdánfalva, Csúry 1933, 318; Lészped, Gajcsána, Klézse, Halászné Zelnik K. 1987, 16; ua. lucerna, Székelydálya, Gub 1993, 103.

Nr. tavaszi fiatal hajtásából levest főznek PF *Tavasszal, mikor elment a hó és nőtt... Mer ezeket a zódholmikot akkor használták csak, tavasszal. Lucërna kibujt a földből, vagy a csallán kibujt a földből, vagy a csipke: az a szép síma csipke, vagy a rēpce: akkor vót a földből kibujva, hogy alig vót egy-két levélkéje, azt megfőzte anyám levesnek; lucërna szénát gyűjtöttük (igyekezni kell, mert) jó egy zápor s egy levélke se marad a kóróján*, IR.

Melandrium sylvestre (Schkuhr) Roehl. – piros mécsvirágNt. *konkolyvirág* NB**Melilotus officinalis (L.) Pall. – orvosi somkóró**Nt. *vad lucërna* IR (vö. *Lotus corniculatus*, *Medicago falcata*)

Öh. ua., sárga vadlucerna, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 212.

Melissa officinalis L. – citromfűNt. *vadcsombor* IR, NB

Öh. ua., *Thymus*-fajok, Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 295, Réty, Moesz 1908, 34, Csík, Miklóssy 1978, 99; ua. *Thymus* spp., Csíkszdomokos, Pálfalvi 2000, 209; *vadcsombord*, *Thymus glabrescens*, Sóvidék, Gub 1994, 196; *vadcsombord*, *Teucrium chamaedrys*, Bogdánfalva, Csűry 1933, 321.

Nr. *ha tyúkok kotoltak, ejent szedtiünk, alája tettük, elment a büztől* NB (ti. abba hagyta a kotlást. Vö. *Mentha aquatica!*)

Mentha aquatica L. var. crispa (L.) Benth. – fodormenta*Mentha longifolia* (L.) Nath.– lómenta

K.

Nt. *fodorka*, *fodormënta* IR, NB *fodorka* a borsmenta is!

Öh. *fodorka* = *fodormenta*, Andrásfalva, Sebestyén, 265; *fodorka* = *fodormenta*, Bogdánfalva, Csűry, 251; *fodorka*, *Mentha spicata* L., Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 217.

Nr. szobában *mulyirtónak* felakasztották, *úgy elmentek a legyek, mulyok... Lányok nem is mentek e nélkül templomba. Lányok kezibe egy marok virág, virágok mellé szedtük: ahhoz volt egy ágacska fodorka szakítva. – Nézd, akkor jönnek a legények utánam*, IR. Ha nem akarták, hogy kotoljon egy tyúk, akkor a fészekbe *fodorkát rakogatnak bele, hol ide-hol oda, hogy ne kotoljon, mer olyan ereje van ennek a fodorkának, hogy akkor nem es mentek arrafelé se a tyúkok*, NB, IR (vö. *Melissa officinalis!*); *fodormënta* teának köhögésre, seb mosására, molyok ellen, IR, EÁ.

Muscari racemosum (L.) Lam. et CD. – fürtös gyöngyike

(Érden K. is)

Nt. *kígyóhágyma* NB, IR

Öh. ua. *Muscari comosum* és *botryoides*, valamint *Helleborus purpurascens* (!), Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 322 és Kóczián et al. 1977, 25; ua. Szentleányfalva (Arad vm.), Varga B. 1930, Ethn. 41, 202; Gelence 18. sz. 46. kégyóhágyma, *Ornithogalum pyramidale*, Ége, Petek, Székelydália, Székelyderzs, Gub 1993, 99.

Nr. HF.-n a mezőn volt, hasznáról nem tud, NB.

Myosotis sylvatica Hoffm. cv. culta – kerti nefelejcs

K.

Nt. *nefelejcs* NB, IR *kék nefelejcs* NV

Öh. ua., különböző *Myosotis*-fajok, Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 257.

Narcissus incomparabilis Mill. – pompás nárcisz

K.

Nt. *kokárda március* NB

Nr. csak érdi kertjében

Narcissus poeticus L. és N. pseudonarcissus L. – fehér és sárga nárcisz

K.

Nt. *fehér*; *sárga március*, *nárcisz*

Öh. ua. fehér, sárga nárcius, Gyergyó, Rab 2001, 202; ua., nárcius, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 30; ua. havadi, Réty, Moesz, 32; *N. pseudonarcissus*, sárga márcijus, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 214; vö. *Hepatica transsylvanica* Fuss, kék március, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 210; kankósvirág, Bene (Udvarhely m.), Moesz, 32; ua., nárcisz és március különféle változatai, Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 258; Sóvidéken a *N. stellarist* nevezik márciusnak, nárcisznak, Gub 1996, 14.

Nerium oleander L. – leánder

Nt. *lěándor* NZs, PF, *lěándor* NB

Öh. olivánder Réty, Moesz, 33.

Nr. Bukovinában ritka volt, mert *annak hely kellett télen*; orvoságnak nem használták.

Nicotiana alata Link et Otto – díszdohány

Nt. *Bulganyin* NB

Öh. ua. dohán(y)virág Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 107.

Nr. mert *Bulganyin kertjéből terjedt el* (mint az elnevezés is mutatja, Hadikfalván nem ismerték).

Nicotiana tabacum L. – közönséges dohány

Term.

Nt. *dohán*

Nr. *vót egy darabka kertünk, s körbe napraforgót tettünk, s oda közre dohánt ültettünk, ugyē, nem lehetett kapni* (háború alatt), NB; *dohánkóró* (a levél lefosztása után maradt érezet) és dohánypor főzetével tetves borjút kenegeti, BE. (Öh. Andrásfalva, apróra tört dohány sebre kötve; Istensegíts, hónapos vakság esetén dohánypor ló szemébe fújva, Bosnyák 1984, 59, 81; rühös gyermek fürösztése megfőzött dohány levében, Péntek, Gub 1993, 103)

Paeonia officinalis L. – pünkösdi rózsza, kerti bazsarózsa

K (NB és IR szerint Hadikfalván vadon is nőtt, de ez valószínűleg a *Trollius*ra értendő, l. alább, pünkösdi rózsza)

Nt. *basarózsa* IR, GP, NB; *piros basarózsa* NZs

Öh. ua. Kalotaszeg, Kóczián et al. 1977, 26 és Péntek, Szabó 1985, 261; Réty, Moesz 31; Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 1981, 31; Pusztina, Halászné Zelnik K. 1987, 6.

Nr. csak bíborpiros változatát ismerték, a fehérét itt ismerték meg Magyarországon, IR, GP, NB. (Öh. fehér vátozata Gyergyóban is ritka, Rab 2001, 174)

Paeonia arborea Donn. (P. suffruticosa) – fás bazsarózsa

Nt. *fa pünkösdi rózsza* NB, IR

Nr. NB kertjében *közép rózsaszín* változatban

Papaver somniferum L. – mák

Term.

Nt. *mák* NB

Öh. ua., mák W. Gyergyó, Rab 2001, 140.

Nr. száraz mákgubót mēgfőzték teának, s akkor adtak abból egy pár kalánval. Idős asszony figyelmeztetése: –*Vigyázzatok edés gyerēkeim, hogy hogy mákozzátok a gyerēkēkēt!*, IR; kiegyelt zöld mákhajtástól libái megdöglöttek, IR; *Azt az álommákot megfőzte nagy mákoknak a héjjából, fűtta meg s úgy adta be a gyēreknek*, BE. *Álommák, megmákozza*, Bosnyák 1984, 11 (Öh. ugyanígy, Istensegīts, Andrásfalva: Bosnyák 1984, 11)

Papaver rhoeas L. – pipacsNt. *mákvirág* (!) GP, IR

Öh. mákk (!) = pipacs, Bogdánfalva, Csűry 318; ua. Gyergyó, Rab 2001, 140; Tatrangon a *P. somniferum* és *P. rhoeas* egyaránt mákvirág, Pál 380.

Nr. megjegyzendő, hogy mákot rendszeresen termeltek Hadikfalván. *Űrnapján szórtuk a pap elé* (körmenetkor, mindenki a maga háza előtt). – *Olyan vagy, mint a mákvirág – olyanra (emberre) mondják, aki sēm mire való, mint ez* (a pipacs) *se jó sēm mire*. Babát nem IR, *papot csináltunk belőle* (gyerekjáték), KR.

Pastinaca sativa L. subsp. pratensis (Pers.) Čelak, ill. subsp. sativa – pasztinákNt. *gricer*, *gréce* IR

Nr. nem emlékszik biztosan, hogy Hadikfalván volt-e, használták-e valamire; Érden tanulta egy hadiki öregasszonytól. *Ha hiszi, ha nem, vót amikor ugy fájt a dēre kam, hogy elig tuttam mēnni, azt szēttem egy jó nagy marékkal, belētētem egy fazakba ezt a levelet, vizet, mindē(n)t, fēlfőztem, monta, hogy nem sokáig, csak éppen hogy egy kicsit főjjön fēl az a víz s a levélvel ēgyütt. S akkor levéllel ēgyütt belē-öntöttem, belētētem ide a (mosdó)tálba. S akkor én a tálba belēültem. Kétszēr csináltam mēg, hál' Istennek elmaradt a derékfájásom*, IR.

(Vö. *Aegopodium podagraria* L. – és *Heracleum sphondylium* L.-lel is!)

Pelargonium zonale (L.) Ait. – muskátli

K. ablak

Nt. *büdösérzsébét* IR, GP, NZs, PF, NB, *muskátli* IR

Öh. Gyergyóban a büdösérzsébet név ismeretlen, Rab 2001, 153; ua., lizi, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 31; Gyimesvölgy, Kóczián et al. 1976, 34 ua., liza, vagy lizi, Csík, Miklóssy 1980, 62; ua. lizi, muskátli, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 148; büdös liza, büdös lizi Réty, Hétfali, Moesz, 31; *P. grandiflorum* Willd., büdöskati, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 215; *Pelargonium*, büdöskati, Tatrang, Pál, 377.

Nr. különböző színekben: *ha piros, ha fehér, ha rózsaszín* NB; levélnyel darabját kisgyerek végbelébe szorulás esetén IR (hasonlóan, *de P. grandiflorum*, újjnyi vastag szárát, fővő vízbe dobás után, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 215); *gyűlés-, kelésre muskátli levelet, az huzta ki a gennyet, az fölhuzta a gyökerit* (ti. a kelését), IR, EÁ. *Olyan ez (az ember, asszony) is, mint a büdösérzsébét: ablakbeli – nem sokat ért, lenéztük*, IR.

Pelargonium peltatum (L.) Ait. – futó muskátli v. borostyánmuskátli

K. ablak

Nt. *muskátli*

Nr. Hadikfalván ezt a fajtát nem ismerték, ezt nem is hívják büdösérzsébetnek! NB

Petroselinum crispum (Mill.) A. V. – petrezselyemNt. *pëtrezselyëm*

Nr. nem egyelték, hogy vékony gyökere legyen, megmosták, a koronájánál átszúrva *cérnával fölfűzték sërágba, ott lógott a falon, ott fujdogálta a szél egész télén*, IR. (Öh. Andrásfalva, főzete ló vizelete megindítására, Bosnyák 1984, 82; Istensegíts, lakodalmi hujjintás: Apró murok, petrezselyem, a vénasszony veszedelem! uo. 108)

Petunia x hybrida Vilm. – petúnia

K.

Nt. *lám páska, pëtónia* NB

Öh. ua., betónia, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 214; (*Petunia violacea*), betónia, Réty, Moesz 31.

Nr. IR szerint Hadikfalván nem volt

Phaseolus vulgaris L. – bab

K., term.

Nt. *faszulyka, paszulyka*; fajtái: *Juliska* (barnaszemű, futó), bokros; *embérképzű (fele barna, fele fehér)* IR, NB, *Juliska* (fehér magú, 3 fekete pöttyel), *céruza bab* (fehér magvú; ceruzavékonyágú keskeny, hosszú hüvelye miatt nevezik így), Hadikfalván nem ismerték, NB; *zsidóírásos* (barnáslila cirmos magvú, mintázata miatt kapta nevét); *gyéktojás* (citromsárga, vagy fehér magvú), NB; *aranyeső* (bokros, nem futó, fekete magvú), IR; *tarka bab, sárga bab, vajbab*, EÁ.

Öh. faszulyka, faszujka, Istensegíts, Lőrincz, 619, Andrásfalva, Szabó T. A. 1940, 273, Sebestyén, 264; Bukovina, László, 1877, 472; fuszulyka, Gáspár Simon 1986, 126; fuszulyka, Klézse, Kallós 1973, 169; ua., faszulyka, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 32, Gyimesvölgy, Kóczyán et al. 1976, 34, Hétfalu, Horger, 462; fuszulyka, Kászon, Pintér et al. 1975, 126, Gyergyó, Rab, 1991, 377. A faszulyka, fuszulyka alakváltozatai egész Székelyföldön ismeretesek, l. *Székely Nyföldr. Szótár bab* címszavánál.

Nr. *Orbányig* vetik el, pár nappal Orbán napja előtt, mert félnek, hogy *elvérszi* a hideg, NV; fekete babot gállickövel, *kezdetlen szappannal* összetörtek, gyerek sebes nyakára kötötték, PF; babvetéshez (jósló eljárás) 40 szem babot használtak, IR; *Fehér fuszulykavirág / Nem szült engém az anyám* népdal, Bukovina, Balla 138; (Öh. Istensegíts, sárga babszem megpörkölve, száraz árvacsalánnal összetörve, zsírba keverve, ótvarra, Bosnyák 1984, 47)

Phlox paniculata L. – bugás lángvirág

K. (rózsaszín, fehér változat)

Nt. *Mária virág, M. virágja* IR, NB *nyári boroszlán* NB

Öh. őszi borostyán, Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 268: őszi boroszlány, őszi floksz, Réty, Moesz, 33; ezéréccaka, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 1981, 31.

Nr. Mária névnapokra nyílik, IR. Máriától nagyon sok virágot kereszteltek el, NB.

Phragmites australis (Cav.) Trin. (syn. Ph. communis Trin.) – nád

Nt. nád NB, DV

Öh. nád MK

Nr. a nádat nyáron kell vágni, az megfonnyad, megszárad. Beázatták, megpuhult és a közzé fonták be, hagymának a szárát belefonták, mer az tartotta (DV); Hagymát fonni (itt nyilván keveredik a sás és a nád, vö. Rab 2001, 82) (Inkább a szárával vagy a leveles hajtással?) Hát annak az a levele, a nád. Avval fontuk be a hagymakoszorút (vörös-, fokhagymát egyaránt). Ugyanígy keveredik a nád és a gyékény is (vö. Rab 2001, 26, 82: a gyergyóiak szerint a Mezőségen „nádból gyékényt csinálnak”), az ismert Krisztus-legenda érdekes, ritka hadikfalvi változatában:

Jézus, mikor a földön járt Péterrel s mentek hol ide-hol oda s akkor egy házhoz bekéreckettek, hát nem vót itt sē hely, mentek tovább. Hát egy asszon azt mondta, bejöhetnek hozzám, adok helyet szivessen, de nincsen ágy, amibe fektessem magukat, nagy család. Ha esetleg jó lesz a földön.... Hozunk be valamit, leteregessük, de még párna sincs. Gyerekek feje alól nem véhetem ki, mer nincsen párna. És aszondja Jézus:

– Van-e kő? Hozzon be követ! – s azt teszem a fejem alá. Mikor már vége lett, lefeküdtek, ugyan hoztak be valami nádot, alájuk. Mikor reggel fökeltek s megköszönték a helyet, s akkor monta Jézus, hogy

*Krisztus Urunk vetett ágya,
gyékény nádja s kőpárnája.*

S ez vót a Krisztus Urunk vetett ágya.

S az asszony akkor kezdett futkározni:

– Jaj, jaj, ha tuttam vóna, hogy ki van itt nálunk, akkor kivettem volna a párnát a fejünk alól. Hát én nem tuttam... – De hát ha nem vót nekik, amit aggyon és akkor azt mondta Jézus:

– Nem baj, de helyet attatok, ahova lefekügyünk s ki ezt elmongya háromszor, meggyógyul a betegségiből, IR.

A gólya három nádszálon hozza csőrében a gyermeket, NB.

Picris hieracioides L. – keserűgyökérNt. *tyúkvirág* IR

Öh. tyúkvirág = 'valami virág', Bogdánfalva, Csűry 321.

Pimpinella anisum L. – kerti ánizsNt. *ánizs*

Öh. ua. Moesz, 30.

Nr. *ánizs; utak szélén mindenütt volt; fűszernövény; mézes pálinka készítésére is használják*, IR.**Pinus nigra Arn. – feketefenyő**Nt. *fenyő*, a toboza: *csalóka*; ágakból *csépeket* készítettek a szövészékhez (l. *Syringa*)Öh. *csalóka*, ua. Pusztina, Lészped, Csügés, Halászné Zelnik K. 181, 365; Gyimesvölgy, *Picea abies* toboza: Kóczian et al. 1975, 227, 1976, 34; ua., *silóka*, Gyergyó, Rab 1991, 377. A *csalóka* alakváltozatai Háromszékban, Csíkban, Gyimesben ismertek, l. Székely: *Nyelveföldrajzi Szótár fenyőtoboz* címszavánál. Disznócska, *fenyőmalac* = *fenyőtoboz*, Csíksomlyó, *fenyőalma*, Brassó, Előpatak (Csík), *suska*, Hétfalu Moesz, 31, 33.Nr. *tobozát (csalóka)* nem használták semmire, IR.**Plantago major L. – nagy útifű**Nt. *útilapi* PF, LT, NV, SR, BE, *útilevél*, *kerekklapi*, *útifű* IR, NBÖh. *útilapi*, Andrásfalva, Sebestyén, 277; *utilapi*, 'Wegerich', Bogdánfalva, Csűry, 321; ua. és *P. media* L., *útilapi*, ML, Halászné Zelnik K. 1981, 365; ua., Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 30; Gyimesvölgy, Kóczian et al. 1975, 228, 1976, 34; ua. és *P. media* is, *utilapi*, Csík, Miklóssy 1978, 99, 1980, 62, ugyanígy Árapatak Péntek, Szabó 1976, 212 és Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 160; Gyergyó, Rab, 1991, 377; *Plantago*-fajok, *útilapi*, Kászonaltiz, Pintér et al. 1975, 132; *P. major*, *media*, *lanceolata*, *utilapi*, Tatrang, Pál, 376; *forrásfű*, *P. major* és *media*, Réty, Moesz, 31; *P. media* és *P. major*, *utilapi*; ua. *útilapi*, Sóvidék, Gub 1996, 30; Hétfalu, Réty, Moesz, 34.Nr. *sebre, kelésre, vagy ha megtörik a lába nyersen ráborítja, beköti: attól félt: utilapit nem kapunk Magyarországon... mivel*

tudunk gyógyítani? PF, LT, NV; levelét megmossa, melegvízbe teszi, megfonnyad, *s akkor a kelésre rëaborítani*, BE, NV; *kelésre, vagy ha megtörött a lábunk, disznósírval megkenve rátették*, IR, NB; *a felső felivel borították rá, a szinit, reakötték*, SR.

IR olyan útifüvet említ, melynek rövid a virágzata, ezt gyerekek *lövésre* használták (kocsányából hurkot csináltak, hirtelen megrántották, a virágzat elrepült; játékos jóslás: levelét *elszakasztottuk*. *Lássuk kinek hány szereteje van?* Ezt abból állapították meg, hogy hány *cérna* jött ki belőle. (4. kép) (ugyanígy: Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 270.) (vö. *Plantago media*)

Plantago media L. – réti útifű

Nt. *kerekklapi, útifű* IR, NB

Öh. *kerekklapi, Pelargonium zonale*; útifű, *Plantago* spp. ML, Halászné Zelnik K. 1987, 17, 21.

Nr. *mikor leszakasszuk a száráról, hát a cérnák jönnek ki...*, BE; *gyerték, nézzük, kinek hány szereteje van. Hallám, hány sze-*



4. *Kertilapival, útilevéllal szeretősködtünk: – Neked hány szeretőd van?*

A hirtelen mozdulattal szétépett levélből kihúzódó *cérnák* száma mutatta az udvarlók számát.

(Idős asszony, NB mutatja be egykori gyerekjátékát)

*retőd van? Gyerekek avval a kereklapival, útilevéll, hogy szeretős-ködtünk: neked hány szeretőd van s hány szeretőd van? S akkor avval jáccottunk (levelét széttépték, ahány „szál” kihúzódott, annyi). Virágjával és kocsányával (a tetején van egy gombocska) lövöldöztünk, lútték (mindkettő gyerekjáték) IR, NB (vö. *Plantago major*).*

Poa sp. – perje

Nt. *perje* PF

Nr. *ha bejött a földbe, nagyon nehéz volt kapálni* PF

Polygonum arenarium W. et K. – homoki keserűfű

Nt. *porcsfű* NB

Öh. *Polygonum aviculare*, por'fű W.

Nr. *gaz, libák, disznók megétték*, NB.

Polygonum lapathifolium L. – lapulevelű keserűfű

Nt. *oroszvirág, oroszburján, oroszgaz* NB

Öh. ua. Gyergyó: hunyor (!), Rab 2001, 195, viszont orosz gyomnak a *Galinsoga parviflorát* nevezik uo. 2001, 187; ua., székényburján (!), levélen látható piros folt Sz. Péter vére az etiológiai monda szerint, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 29; Gyimes, Rab 1982, 327. Székelyderzszen a *Galinsoga parviflora* a 'hadiburján, oláburján': „az első világháború után nagyon elszaporodott”, a *P. lapathifolium*: Jézusfű, Jézusvérefű: Ége, Jásfalva, Kányád, Székelydália, Székelyderzs, Gub 1993, 97, 99; ua. Atyha, Korond, Vadasmező: hunyor, szemapasztó. Korondi monda szerint „A lapiján a barna fót azé van, me mikó Jézus vitte a keresztet a Golgotára a vére réjahullott” Gub 1996, 31.

Nr. Nevét azért kapta, mert az oroszok bejövetele után jelent meg (!), *mer nagyon terül, mint az oroszok. Egy öregembér elnevezte s aztán: tele van oroszburjánval. A Don kanyarba, mikor a halottak voltak, valaki hazajött, volt egy iskolapajtásom nekem, s hozott, hogy eztet ők belocsolták a vérükvel. S azótától örökké ez a közepe vörös, piros és körül zöld, pöcsétes a levele... Hogy magyar vér folyt ott (A paprikával együtt Amerikából származik! Azelőtt nem ismerték ezt a növényt.) Nem is vót! Ugy, mint a krumplibó-*

gár, hogy nem vót ez örökké. Azóta, mióta Don part, mikor harc volt. Nem most, hanem még a másik háboruba, 14-es háboruba. (Akkor is voltak a Donnál katonáink?) Vótak, vótak. (Volt ott hozzátartozója is?) Bátyám ott halt meg, édesanyám tesvére: Gergely bácsim, Balázs bácsim is, Ferenc bácsim, NB.

Polygonum mite Schrk. – szelíd keserűfű

Nt. *békaláb* (ez is, vö. *Equisetum!*) IR

Nr. a két faj közötti különbséget ismeri!

Populus alba L. – fehér nyár

Nt. *nyárfa* IR

Nr. *fehér a levele, IR; Volt egy nagy lunka, ott a Szucsáva mellett végig gyönyörű szép nyárfák, mikor virágozott, volt az a pihés... Ha jöttek viharok, sokat kitortek, nagyon sok szegény ember onnan elhordhatta, szabadott elhorgya, mi is ebbű hoztunk tüzfának, ilyen nyári tüzelőnek, EÁ.*

Populus nigra L. subsp. pyramidalis (Salisb.) Čelak – jegenyenyár

Nt. *jegenye(fa), jeginye* IR, NB

Öh. ua. Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 272.

Portulaca grandiflora Hook – Kossuth-csillag

K.

Nt. *kukacvirág* NB

Öh. *jégvirág, kőrózsa (!) Réty, Moesz, 32.*

Nr. *annyi van, mint a kukac, azért hívják így NB, Hadikfalván nem volt, IR.*

Primula veris Huds. – tavaszi kankalin

Nt. *báránláb* NB, IR

Öh. ua. *báránlábvirág, Csíkszentimre, Moesz 1908, 30; ua., báránláb, Csíkbán; Gyimesben, Bánkfalván és Mindszenten a Salvia pratensist nevezik így, Miklóssy 1978, 94/7.*

Nr. *Mikor megellik a birka, megfőzik, megitatják a levit, mert lázasok akkor. NB Ilyen van szelidített es, virágüzletbe' NB, IR.*

Érdi kertjükben lévő *Primula juliae* Kusn.-t nem tudják megnevezni, az Hadikfalván nem volt!

***Prunella grandiflora* (L.) Scholler – nagyvirágú gyíkfű**

Nt. ? *vadcsombor* NB

***Prunus domestica* L. ssp. *domestica* – szilva**

Nr. *volt egy savanyú szilvafájuk*

Öh. Istensegíts: főtt aszaltszilva a keresztelői lakoma egyik étele, Bosnyák 1984, 92.

***Prunus spinosa* L. – kökény**

Nt. *kökín, kökény*

Öh. kökén W. ua. kökén, kökény, kükén Sóvidék, Gub 1996, 60. Alakváltozatait és nyelvöldrajzi elterjedését (Udvarhely, Csík, Háromszék, Gyimes) I. Székely: *Nyelvöldrajzi Szótár kökény* címszavánál.

Nr. *mégvártuk, hogy érjen jól még, ősszel a bogvóját megéttük, IR; csináltunk csűgört (vagy: csűgöröt) belőle, illogattuk, savanyú volt (savanykás, kissé erjesztett ital), IR; ha sok a kökény, kukorica is sok lesz, NB.*

***Prunus spinosa* L. subsp. *fruticans* (Weihe) R. et Cam. – kökény**

Nt. *kökényszilva* NB

Öh. ua. kükényszilva, Pálpataka (Sóvidék), Gub J. 1994, 196

***Prunus triloba* Lindl. – szilvarózsa**

K

Nt. *babarózsa* NB

Nr. Hadikfalván *a templom kerítésébe volt, NB.*

***Pulicaria vulgaris* Gärtner. – parlagi bolhafű**

Nt. *pocsárdi* IR

Nr. tavak mellett található, tavasztól ősziig nyílik, IR.

Pyrus pyraister (L.) Burgsdorf – vadkörte, vackorNt. *vadkörte* NB, IR

Öh. ua. Csík, Miklóssy 1978, 99; Kalotaszeg és ML. vackorfa: Péntek, Szabó 1985, 277. és Halászné Zelnik K. 1987, 21, ugyanitt vadkörtefa is.

Nr. *olyan vadkörtek vótak a lunkákba* NB, *vadkörteből is csináltak a csűgört*, NB, IR.

Quercus robur L. és Qu. pubescens Willd. és Qu. rubra L. – kocsányos, molyhos, ill. vörös tölgy

Nt. *cserelapi, cserelevél, cserelevel* IR (a fát is így nevezik: *olyan, mintha csere volna*)

Öh. cserfa, W.; cserelapi, *Qu. petraea* levele, Lészped, Halászné Zelnik K. 1987, 14; cserefa, Hétfalu, W. ua. cserefa, Sóvidék, Gub 1996, 62. A 'cserefa' és változatai nyelvföldrajzát I. Székely: *Nyelvföldrajzi Szótár tölgyfa* címszavánál (Csík, Gyimes, Háromszék, Udvarhely).

Nr. *ebből raktunk hordós uborkába* (meggylevél és kapor mellett) IR

(Öh. *Elsárgúltam, mint a csere levele / elsárgított a fogháznak leve*esse népballada, Ugrapataka, Gyimesvölgy., Kallós 1970, 453)

Ranunculus acris L. – réti boglárka

Nt. *gombocska* (vö. *Iberis umbellata* L. és *Kerria japonica* (L.) DC)

Öh. aranyverselő, békavirág Réty, Moesz 30.

Ranunculus repens L.– kúszó boglárka

Nt. *pocsárdi* IR

Rheum undulatum L. – rebarbara

K.

Nt. *barba* NB

Nr. *vaskos levélnyelét gyerekek tördelték s ették; savanyú*, NB.

Ricinus communis L. – ricinus

K.

Nt. *ricinus*

Öh. ua. Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 280.

Nr. anyja ablakuk alá ültette, úgy tartotta, akkor nem megy a szobába a légy s a szúnyogok. A növény valamelyik részét (nem emlékszik pontosan melyiket: *levit-e, gombját-e, virágot-e*) megnyomogatta, levéből egy-két cseppet szájába cseppentett, hashajtás céljából, IR.

Robinia pseudacacia L. – fehér akácNt. *akác* IR

Nr. virágát rendes (étkezési) teának főzték. Tüzifa; gerenda, szerzőmnyél készítésére.

Rosa canina L. – gyepűrózsa

K. is

Nt. *csipkerózsa*; termése: *seggvakaró* GP, IR, *istengyümölcs* IR, NB

Öh. csipkebokor, W.; ua., seggvakaró (a bokor!), W.; ua., seggvakaró-csipke, termése: seggvakaró, Bogdánfalva, Csúry 320; seggvakaró, ML, Halászné Zelnik K. 1981, 365, 1987, 8; csipke-bokor MK; ua. seggvakaró(ú), Sóvidék, Gub, 1994, 198, Gub 1996, 63; csipkebokor, seggvakaró, Péntek, Gub 1993, 101; Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 27, Gyimes, Rab, 1982, 326, Kászon, Pintér et al. 1975, 136, Csík, Miklóssy, 1978, 95, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 182, Gyergyó, Rab, 1991, 377 és 2001, 145; *Rosa canina* és gyümölcse, seggvakaró, Tatrang, Pál 376; csipkerózsa, Hétfalu Moesz 31, *R. canina* termése: seggvakaró, Réty, Moesz, 33. A csipkebogyó, seggvakaró alakváltozatait és nyelvöldrajzát I. Székely: *Nyelvöldrajzi Szótár csipkebogyó* címszó alatt; seggvakaró bokor, Szék, Hoppál 1976, 84.

Nr. termése (étkezési) teának; a termés belsejében lévő szőrököt viszketőporként, GP; szötteskendő mintájának neve, IR; *ott se lëgyën mëgállásunk / Csipkebokron szállásunk* (népdal); *Kiskertemben van egy szép csipkerózsa / Szádokfa lapi hullott le róla*, népdal, Bukovina, Balla 136.

Rosa spp. több faj, ill. változat

K.

Nt. *rózsa*. kül. színű IRÖh. ua., Hétfalu: *rózsa*, W. *ruzsa*; *csipkerózsa*, Réty, Moesz, 31.

Nr. *Hadikban még sok rózsa se vót*, NB; igazet elleni szenes víz maradékát rózsabokorra öntik: *Viruljon, mint a rózsa!* Bosnyák 1984, 38, 39–40: *Ablakomba' kinyíltott egy szép rózsa / Gyere rózsám, szá-kítsál egyet róla*, népdal, Bukovina, Balla, 136; kisgyermek becézése: *szép rózsacskám* (Istensegíts), *kicsi rózsacskám* (Andrásfalva), Bosnyák 1984, 95.

Rubus caesius L. – hamvas szederNt. *szeder* IR

Nr. szedték, kökénnyel együtt ették.

Rubus fruticosus L. – szederNt. *szédër*, *fekete szédër* IR, NB

Öh. Sóvidéken a *R. caesius* a szeder, fekete szeder, Gub 1996, 65. A szeder és alakváltozatait, elterjedését l. a Székely: *Nyelveföldrajzi Szótár szeder* címszavánál.

Nr. *A Szucsáva túlsó oldalán olyan bokros volt, azok a nagy szédërbokrok voltak, akkora szédërök voltak, mint a zöklöm* (gyerekkori emlék, gyermekököl, de még így is túlzás), *az a nagy fekete, finom szédër. Mëntünk ilyen tejeskannákkal, szédni*, EÁ.

Rumex patientia L. – paréj lóromNt. *lósódsi* IR

Nr. *ha disznónak mënt a hasa, męgfogta* (inkább a gyökerét, de földfeletti részét is megfőzték, ezt adták a disznónak innia), IR.

Rumex spp. – több lóromfaj**Rumex stenophyllus Ledeb. – keskenylevelű lórom**

Nt. *lósóska*, *vadsóska*, *lósódsi*, *sódsi* NZs, NV, PF, IR, NB, *lósódsi* Bosnyák 1984, 30.

Öh. Istensegíts, *lósódsi*, Andrásfalva, *lósóska*, Bosnyák 1984, 30, 70.; ua., *lósólgyi*, W.; ua., *lósódsi*, Bogdánfalva, Csúry, 318,

ua., lósódsi, lósorgyi, Diószén, Csüges, Külsőrekecsin Forrófalva, Klézse; sódsi, lósódsi Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 25., 30.; ua., lósódsi, Gyimesvölgy, Kóczián et al. 1975, 228., 1976, 34, Rab 1982, 327, Varga, 97; *R. crispus*, lósódsi, Kászonaltíz, Pintér et al. 1975, 133, Gyergyó, Rab, 1991, 377; *R. acetosa*, sódsi, Csikszentdomokos, Pálfalvi 2000, 186.; *R. acetosa* és *R. crispus*, lósódsi, Réty, Moesz, 32; ua. lósódsi, lósóska, Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 99; ua. Sóvidéken lósódsi Gub 1996, 32–33. A sódsi alakváltozatait és nyelvföldrajzát I. Székely: *Nyelvföldrajzi Szótár sóska* címszavánál (Csík, Gyimes, Háromszék, Udvarhely).

Nr. szárát kévébe kötve megfőzik, leszűrt levét ló, tehén, disznó italába, moslékjába teszik, hasmenés esetén, NV; ha tehén nem kérődzik. földfeletti részét megetetik, NZs; *már mü és próbáltunk avval*, AA; gyökerét vízben megfőzve levét lónak, disznónak hasmenésről, PF; *virágját, levelét, gyökerit megfőztem, ha ment a hasa* (ember, disznó, IR, NB); ember-állat hasmenése ellen, Bosnyák 1984, 30; emberek is ették, NZs; fiatal hajtásából tavasszal levest főztek, IR. (Öh. Istensegíts, lósódsi mag főzete embernek, hasmenés esetén, Andrásfalva: jószág hasmenése ellen Bosnyák 1984, 30, 70)

Rumex acetosa L. – mezei sóska

Nt. *sóska* IR

Öh. ua. Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 206; Kalotaszeg uők 1985, 283.

Nr. *nekünk sóska kertekbe nem vót senkinek sē, csak a mezőn. Mi aztat tuttuk* (hol található). *Kertbe senkinek sē*, IR. *sóska*; fiatal tavasszi hajtásából levest főztek (l. lucerna).

Saintpaulia ionantha H.Wendl. – fokföldi ibolya

Sz.

Nt. *fokföldi ibolya* NB

Nr. a patikában volt (Érden) egy példány, onnan kapta

Salix spp. – több fűzfaj (S. alba L. stb.)

Nt. *ficfa* IR *csigol(y)afa*, *fűzfa*, ; barkája: *pimpó*, ha virágvasárnap megszenteltetik: *szentelt pimpó*

Öh. *pimpó*, Istensegíts, Gáspár Simon 1986, 26, Forrai 172, Andrásfalva, Sebestyén, 272; *pimpó*, W.; *fiszfa*, Bogdánfalva, Csűry 251; *ficfa*, *pimpó*, ua. ML, Halászné Zelnik K. 1987, 9; *S. cinerea*, *rakottyafa*, *csigolykerekű Gyimes*, Varga, 97.; *fiszfa*, *Salix caprea* L. és *S. triandra* L., Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 209; ua., *ficfa*, *pimpófa*, Csík, Miklóssy, 1978, 96; *S. alba*, *pimpófa*, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 189; *S. alba*, *triandra*, *fragilis*, *pimpófa*, *fiszfa* Tatrang, Pál 376, 377, Csigolya, Andrásfalva, Sebestyén, 262.; *csigoja*, ua. Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 209; *csigolya*, *csigolyafűz*, *Salix purpurea* L., Csík, Miklóssy 1978, 95; *csigoja*, *Salix purpurea* L., Gyimes, Rab, 1982, 327; ua. *ficfa*, barkája: *cikó*, Sóvidék, Gub 1996, 65; *csigolya*=*kosárkötő fűz*, Hétfalu, Horger, 1908, 462; *Salix caprea*, *csigolya*, Tatrang, Pál 377.



5. Füstölés csutkaparázsra tett szentelt pimpóval
(Beállított kép a művelet bemutatására, NZs, Gara, 1973)

Nr. ebből fonták a kosarakot. A pimpót ott szedtük, ahol kaptunk, mer vót több helyen ilyen, összekötötték, s megszenteltették s padlásra feltették, IR.

Szent György napkor szép kerek hompukot (gyeptéglát) ástak a földből, abba belészúrtak egy szép ficfát, azon sarjucskák kijöttek: a pimpók. arra tettek papírból szép ágacskákat s feltették a sasok tetejére, BE (mindezt annak emlékére, hogy annak idején így árulták el a menekülő Krisztus búvóhelyét, ahol azután az üldöző zsidók elfogták), (var.): Ezt minden háznál csinálták. Jele a Szent Györgynek, ő taposta el a sárkányt, tuggya, annak az örö mire vót ez, SR; fiatal vesszeiből fonták, ill. füstön csavarták azt a korbácsot, amivel Aprószentek napján a legények a lányokat megsuprikálták, megaproszöntékeltek, BE, EA; aprószöntékeltek: csináltak egy hajlós vesszőt, hajlós pácábúl, nyers pácából. Leverték, jól megsuprikáták, SR; (Öh. Istensegíts, Lőrincz, 144; Gáspár Simon, 18: ujjnyi vastag csigóját vág a közepit meg csafarja olyan mint az ostor). Ha tehénnek megállt a kérője, ficfavesszőt rágattak vele: uj hajtás, kihajtott, egy éves, összetettek 10–15 szálát,



6. Füstölés csutkaparázsra tett szentelt pimpóval
(Beállított kép a művelet bemutatására, NZs, Gara, 1973)

összekötték egy kis madzaggal, spárgával mind a két végén, s akkor betették a szájába és félkötték, hogy ő azt rágja. Hogy aztat úgy rágta, és olyan keserjes volt, akkor előidézte a büfögést, NV, IR.

pimpó barka. (Öh. *pimpó* = fűzfabarka, Bogdánfalva, Csűry 319; *pimpó*, *Eriophorum angustifolium* Honck., *Salix alba* barkavirágzata, Gyergyó, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó, 26, 27 és Rab 2001, 129), virágvasárnapján szenteltetik (*szentélt pimpó*), betegség-, bajelhárításra szolgál: *a szentélt pimpót mondom elszurogatom, mert vihar ha van, az megvédi a házat a szentélt holmi. Ami nincs megszentelve, nem szabad beviini a házba, mert a tyúkok nem tojnak* (hasonlóan Rab 2001, 129, 176) IR; *abból szoktunk tenni a tűzre, mikor olyan nagy villámlás, csattogás van, akkor a füstje hogy távoztassa azt a nagy felhőt*, BE, SzJ (hasonlóan: Sóvidék, Gub, 1994, 198); *virágvasárnap, húsvétkor mind a három nap kellett egy-egy szemecskét bevegyünk, szentelt előtt* (ti. a megszentelt étel fogyasztása előtt): *templom után mindenkinek egy szemet le kellett nyelni, hogy a torkunk ne fájjon*, IR; *tehén dagadt tőgye füstölése: lapátra tett csutkatűzre rádobja, s a tehén tőgyét alulról megfüstöli vele* (5–6. kép. Beállított kép, a művelet bemutatására, NZs); *avval és kell füstölni a tehent, mikor nagy tályogja volt, vaj bornyúdzik és fájta a tőgyit*, BE, SR; húsvétkor a kútba is dobtak szentelt barkát, IR (Öh. szentelt *pimpó* torokfájásra és tehén tőgye füstölésére, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 189).

***Salix alba* L. subsp. *vitellina* (L.) Arcang. – szomorúfűz**

Nt. *szomorúfűz* NB, IR

Öh. ua. Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 284.

Nr. *ilyet vittem apám sírjára*, NB.

***Salvia nemorosa* L. – ligeti zsálya**

Nt. *vadvirág* NB, IR

***Sambucus ebulus* L. – földi bodza**

Nt. *földi bodza*, *gyalogbodza* IR, BE, NB, *gyalogbodza* Bosnyák 1984, 43.

Öh. ua., gyalogbodza, W.; gyalagbödza = földi bodza, Bogdánfalva, Csűry, 251; gyalogbodza és változatai, ua., ML, Halászné Zelnik K. 1981, 365, 1987, 10; ua. gyalogbodza, gyalogbojza, Csík, Miklóssy, 1978, 96; Sóvidék ua. földibojza, földiborza, Gub 1996, 32; ua., földi bójza, Tatrang, Pál 377.

Nr. van, aki használja virágát teának, meghűlés ellen, ugyanúgy, mint a *S. nigráét*, IR; a növény, ill. gyökere főzetéből fürdőt készítenek: *leszedi, összeköti s megfőzi: mint a fekete ténta, kinek csakés a csontja fáj, s abba a lábát belétészi: a leviben megfőresztik a fájós lábát. Kék (!) virágja van*, BE, ugyanígy Bosnyák 1984, 43. *Van gyalogbodza, van fa es. Lekvárt főztek belőle* (terméséből): gyomorfájás, hasmenés ellen használták, NB.

Sambucus nigra L. – bodza

Nt. *fabodza, borza*, NZs, *bodzavirág*, IR; *gyalogbodza*, NB;

Öh. bodza, Józseffalva, Istensegíts, Bosnyák 1984, 22, 29, 41; *fabödza*, Bogdánfalva, Csűry, 251; *bodzafa*, W.; *fabojza*, ua., Lészped, Csügés, *fabodza*, Pusztina, Gajcsána, Klézse, Diószén, Halászné Zelnik K. 1981, 365, 1987, 10; *bojza*, Gyimes, Varga, 95 és Hétfalu, Moesz, 31; ua., *borzafa*, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 20; *borzafa*, Gelence 18. sz. A *bodzafa*, bodza alakváltozatait l. Székely: *Nyelvföldrajzi Szótár bodzafa* címszavánál.

Nr. ha tehén nem kérődzik, szíjácsát megfaragja, korpával 5–6 gombócot csinál, azt adja a tehénnek, NZs, NG (Mohács-szigetiektől tanulta!); *mikor nő a levele, jó a szagja*, NZs; (virágját) *tétnak, ha valaki megfázott*, IR; (ugyanerre, ugyanígy használják a *S. ebulus* virágját is). Terméséből főzött lekvárt gyomorfájás, hasmenés ellen használták, NB, IR. (Öh. Józseffalva: *bodzavirág* főzetével ebsemereget mosni; Istensegíts, ugyanez gyomorfájósnak, ugyanitt bodza-csővet használnak ló szemhályogja gyógyításához, Bosnyák 1984, 22, 29, 71). Hüvelykujjnyinál vastagabb ágából *csináltak csövecskét. A közepe olyan toplós, vaspálcával kilikasztották, boroszlánfából a közepire vesszőcskét* dugtak, ennek két végét kihegyezték és bepöccintették: *úgy tettük a vetélőbe* IR (vagyis: a bodza cső és a rá tekert fonál az orgonavessző tengelyen forgott a vetélőben). Bodzafából készítették furulyát is:

ének is van rólla: Bodzafácska, furulyácska... val'milyen gyerekének.
IR, NB.

Satureja hortensis L. – csombord

K.

Nt. *csombor* NB, IR

Öh. csombor, 'Pfefferkraut', W.; ua., csombord = borsfű, Bogdánfalva, Csűry, 250; ML, Halászné Zelnik K. 1981, 366, 1987, 7; ua., csombor, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 32, Kóczián et al. 1975, 227; Kászónimpér, Pintér et al. 1975, 134; Gyimes, Rab, 1991, 378; csombor, Gelence 18. sz.; ua., csombor, Tatrag, Pál 380; ua. Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 105.

Nt. fűszer, savanyú-, székely káposztába teszik: *kicsit, mert nagy ereje van ennek, mint a babérlevélnek; szunyogot elől: van egy ág nekem felszúrva; cérnacsát reaköttek, felakasztották – előli a bogarakot*, IR.

Secale cereale L. – rozs

Nt. *rozs*

Öh. ua., rozs W. (Hétfaluban is).

Nt. *jobban megtermétt, mint a búza*, kévekötéshez kötelet ebből készítettek, IR; a halál utáni hathetes mise napjára rozskenyeret sütöttek, EÁ; sérv gyógyítására *tiszta rozslisztből gyúrtak tésztát, azt elnyújtották s méhézzel² megkenték, csípős borsval megszórták, s akkor azt kötték rá a gyomorra. Visszahúzta, nem kellett operálni*, Bosnyák 1984, 51 (Öh. Fogadjisten, kehes ló gőzölése abrakos tarisznyába tett főtt rozssal, Bosnyák 1984, 73)

Seseli annuum L. – homoki gurgolya

Nt. *vadkapor* IR, NB

Öh. ua. Kalotaszeg *Tripleurospermum inodorum* (L.) C. H. Schultz, Péntek, Szabó 1985, 297; ua. 'kaporhoz hasonló Umbelliferák', Réty, Moesz 1908, 34.

² A hadikfalvi dialektusban méz = cukor, mé(h)méz = méz.

Sempervivum tectorum L. – házi kövirózsa, fülfű

Nt. *kőrózsa* BE, AA, NG

Öh. Istensegíts, Andrásfalva, kőrózsa, Bosnyák 1984, 27; ua., kőrózsa, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 31., Rab 1982, 325; Gyergyó, Rab 1991, 378; ua. kőrózsa, kövirózsa, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 196.

Nr. levét fájós fülbe csepegtették, BE, AA. *Ott vót a tetőn, mer tőre szokták tenni, hogy kutyák vagy cicák ne járják össze, mer tiszta kell ennek légyen. Kétfelé törtem, nē, s ebből olyan szépén kijő: kicsavargattam s addig csavargattam, hogy lé jött ki belőle... fülibe belecsepēgtettük s meggyógyult a füle*, IR, GP; ugyanígy Bosnyák 1984, 27. (Öh. Andrásfalva, ugyanígy, Bosnyák 1984, 27, u. így Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 196)

Solanum luteum Mill. – sárga csucor

Nt. *sárga szőlő*, *sárga vad szőlő* IR

Solanum nigrum L. fekete csucor

Nt. *fekete szőlő*, *fekete vad szőlő* IR

Öh. káposztaszőlő, Réty, Moesz, 32.

Nr. Hadikfalván *csak ezt a szőlőt ismertük*, Moldvában látott először Vitis viniferát. Jobbára krumpli között nőtt, leszáradása után meglátszott, gyerekek ették (!! az érett fekete csucor termése édeskés, egy-két szem még nem okoz bajt), IR.

Solanum tuberosum L. – burgonya

Nt. *pityóka*

Öh. pityóka, Istensegíts, Lőrincz, 623; Gáspár Simon 1986, 126, Andrásfalva, Szabó T. A. 1940, 275, Sebestyén, 273; Bukovina, László 1877, 525, Bogdánfalva, Csűry 319, Klézse, Kallós 1973, 170; Lészped, Pusztina, Diószén, Lábnik, Klézse, Gajcsána, Halászné Zelnik K. 1981, 366, 1987, 7; ua., pityóka, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 32, Gyimesvölgy, Kóczian et al. 1975, 228 1976, 34; ua., pityóka, Csík, Miklóssy 1980, 62, Gyergyó, Rab, 1991, 378; ua., pityóka, Kászon, Pintér et al. 1975, 127, 129; pityóka, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 217. A pityóka és alakváltozatait, földrajzi elterjedésüket l. Székely: *Nyelvföldrajzi Szótár*; ua. Magyaró, Nyáradselye, Varga 97.

Nr. a rózsakrumplit közvetlen hó elolvadta után ültették. *Elültetted-e a krumplit? – Már a hó levivel! Pálinkafőzésre is (Öh. Andrásfalva, gusát meleg krumplival borogatni, Bosnyák 1984, 28). Vaj mintázása krumpliból készült nyomóval: nagyon szerettem azt: kivágtam egy krumplit, cifraságra s aval nyomogattam körbe a vaját, kimintáztam, de ojan szépen, ugy előttem van... Anyám megmutatta, hogy kell, és azzal kinyomogattam, IR.*

Solidago gigantea Ant. és S. canadensis L. – magas és kanadai aranyvessző

K. is

Nt. *Mária koszorú, Mária virág*

Nr. rétekén, mezsgyékén; augusztus jó s névnapjára (aug. 15.) virágozik ki, NB.

Sonchus oleraceus L. – szelíd csorbóka

Nt. *disznyókáposzta* GP, IR (vö. *Lactuca!*); *disznóparaj* NB

Öh. ua., *disznyókáposzta*, Bogdánfalva, Csűry 250, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 29; *disznókáposzta*, *Senecio vulgaris*, Klézse, Onyest, ua., *Sonchus arvensis*, Pusztina, Klézse, Onyest, Halászné Zelnik K. 1987, 14, 17; *Sonchus arvensis*, *disznyókáposzta*, Gyergyó, Rab 2001, 191; *Sonchus arvensis*, *disznyókáposzta*, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 211; *Sonchus laevis*, *disznyókáposzta*, Tatrang, Pál 377; ua. *Sonchus oleraceus* és *S. asper*, valamint *Lactuca serriola*, Réty, Moesz, 31.

Nr. főleg disznónak (innen a neve), de marhának is, takarmányként szedték; tejnedve miatt ezt is használták öbsömöregre, IR.

Stenactis annua (L.) Nees. – seprence

Nt. *gombocska* IR

Nr. azért nevezik így, mert olyan mint a régi férfi-női ingeken a fekete, fehér, vagy színes inggombok.

Stellaria media (L.) Will. – tyúkhúr

Nt. *tyúkhúr* NV, GP

Stipa pulcherrima K. Koch – árvalányhajNt. *árvalányhaj* IR

Öh. árvalánykahaj, Istensegíts, Mészáros, 38; ua., árvalányhaj, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 206.

Nr. *legényék kalapjára* IR**Syringa vulgaris L. – orgona**Nt. *boroszlán* NZs, NV, PF, NB, IR (csak lila változata)

Öh. boroszlán, Istensegíts, Forrai 170, Andrásfalva, Sebestyén, 261; ua. Pusztina, Lábnik, Gajcsána, Klézse, Halászné, Zelnik K. 1987, 15; Gyergyó ua. buruszlán, orgona, Rab 2001, 163; ua., boroszlán, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 31; ua., boroszlán (és változatai), Csík, Miklóssy 1978, 98, 1980, 62, Csíkszentdomokos (csak a fehér változat!), Pálfalvi 2000, 206 és Réty, Hétfalu, Brassó, Moesz, 31; ua., boroszlán, ótottboroszlán, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 215; ua., buruszlán, Gyergyó, Rab 1991, 378; ua., boroszlán, Tatrang, Pál 376; ua. fehér-, kékburusnyán Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 107. A boroszlán és alakváltozatai földrajzi elterjedését (egész Csík, Gyimes, Háromszék és Udvarhely csak e néven ismeri) l. a Székely: *Nyelveföldrajzi Szótár orgona* címszavánál.

Nr. piros, fehér, lila, apróbb-nagyobb virágú, *gyenge rózsaszín* változatban; egyenes vesszeiből *csépeket* készítettek (szövéskor a felvetőszálat rögzíti a hengeren). Vékony, egyenes orgonavesszőből készült a szövésszék vetélőjében lévő *csövecske* tengelye is, IR. Kérdés, hogy az *aranyas péntéki* imádságban szereplő *orgonának három ága / magos mennynek hangossága* ezt a növényt jelzi-e? (vö. variánsaival, Erdélyi, 1976); ...*Egy kerek dombocska / Arra növelkedik / Egy boroszlánfacska / Annak növelkedik / Harminchárom ága*, népdal, Háromkút, Gyimesvölgy, Kallós 1970, 549, 651.

Tagetes erecta L. – nagy bársonyvirág

K.

Nt. *nagylengyen*, NB (megjegyzi, hogy Érden *büdöskének* is nevezik), *nagylengyel*; *büdöske*, IR

Nr. Hadikfalván is ismerték

Tagetes patula L. – törpe bársonyvirág

K.

Nt. *kislengyen* NB, *kislengyel***Tamarix tetrandra Pall. – keleti tamariska**Nt. *cidrusfa* IR, *tomoriska*

Nr. *A Tomoriska erdőbe – az vót a neve –, mert abból élt a szegény nép, abból tördeltünk s hajtott, s hajtott, aval tüzeltünk. Bukovinában szén nem volt, fával tüzelt mindenki, ki honnat érte, aval tüzelt. (Romániából hozták a fát.) Ága könnyen tört, hamar megszáradott: egy-két nap után már lehetett vele tüzelni. Aval főztük a málét s mindent. (Milyen fa volt abban az erdőben?) Mindenféle bokor, de azért monták tomoriska, mer evvót a legtöbb. – Hol voltál? – A Tomoriskába'. A tomoriskának nem volt virágja. A Tomoriska-erdő, Tomoriska-lunkája közelében lakókat tomoriskásoknak csúfolták, emiatt verekedés is esett.*

Öh. Csíkszdomokoson a *Myricaria germanica* L.-t nevezik tamariskának, Pálfalvi 2000, 135.

(Megj. Mégsem lehet más, mint a *Tamarix tetrandra* Pall., azaz keleti tamariska. Ez már korán, május elején virágzik, majd hamar lehullik az összes virág és zöldesszürkés leveles ágai kiválóan égneek, könnyen elvadul, állományokat is képezhet.)

Taraxacum officinale Weber et Wiggers – pongyola pitypang, gyermekláncfű

Nt. *kutyavirág* IR. GP: *tyúkvirág* NV, NZs, PF, *láncfű*, *kutyatej*, *disznyókáposzta* NB, IR

Öh. láncfű, Tamás 1989, 56, Gyimesvölgy, Kóczián et al. 1976, 35; ua., tyúkvirág W.; tyúkvirág, ua., ML, Halászné Zelnik K. 1981, 366, 1987, 20; ua. kutyavirág, lánclapi, Gyergyó, Rab 1991, 378; ua. láncfűvirág, pipevirág Sóvidék, Gub 1996, 16; ua., tyúkvirág, Tatrang, Pál 376, és ua. Hétfalu, Moesz, 34; ua. láncfű, tyúkvirág, Székelyderzs, -dálya, -muzsna, Gub 1993, 99; cikória (*Taraxacum vulg.* levélrózsája), Réty, Moesz, 31.

Nr. (kutyától eredeztetett) eb- > övsömöreg gyógyítására (vö. Euphorbia !); gyerekek láncot fűztek belőle, IR, GP, *ebből csináltuk a láncot*, IR; zöldjét tyúkoknak adták, NB, IR.

Trifolium pratense L. – réti (vörös, ló-)here

Nt. *here, lóhere, gombos here* IR, *trifoj* IR, NB

Öh. ua. Kalotaszeg, Péntek, Szabó 1985, 296; *here*, Árapatak Péntek, Szabó 1976, 207; *lóhere*, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 1981, 25; *trifoj*, Bogdánfalva, Csúry 1933, 32.

Nr. *őszi árpa alá vetettük; csak itt tudtuk meg, hogy lóhere*, NB, IR; *ez pihenteti a földet s olyat csinál a földdel, mint hogyha megtrágyáznák. Olyan vetett trifojt, akinek nem volt szénás helye, vagy ha ritkán kelt az árpánk, őszre nekünk hajja-e mi széna lett ott... el nem tudom mondani, ebből a trifojból*, IR.

Öh. *Trifolium arvense*, ugorkabaklató, *Tr. campestre vadhere*, Réty, Moesz, 34.

Trifolium repens L. – fehér here

Nt. *trifoj* PF

Öh. *trifoj*, Istensegíts, Lőrincz, 66, Gáspár Simon 126, Forrai 172; *trifuj*, 'Klee', W.; *trifoj* = *lóhere*, Bogdánfalva, Csúry 321.

Triticum aestivum L. – búza

Term.

Nt. *búza*

Öh. *búza* MK.

Nr. (legendatöredék): *régén nagyobb volt és osztán valameddig fél lett huzva a kalász, a kezivel felhúzta*, IR; *dézsába tett búzakorpából csináltak savanyítót; savanyítót csináltunk s ha levesbe, vagy valamibe kellett, azt tettünk, de ha ecetezni valamit kellett, például ecetes krumplira – krumpli salátára –, vagy uborkasalátára az ecet jobb. Mer savanyítóm az mindig volt. Babba aztat tettünk, savanyító jobb volt. Nem volt olyan erős, mint az ecet. Tettem egy fő céklacskát bele, olyan szép színe volt, még lehetett volna inni. S krumplilevesbe, vagy bablevesbe azt tettük ecet helyett*, IR. *Ennek az aljával, avval a savanyító anyával bekötték a fájós lábat* (pl. ficamodás után), *többször köllött raggatni*, BE, AA; (Öh. Istensegíts, Lőrincz, 252; Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó, 33, Gyimes, Rab 1982, 327), *búzalisztból készült vajas gombócokkal mellgyulladást kezelték* LT, (Öh. *derékfájós meleg korpára fekszik*, Istensegíts, *gusát meleg korpával borogat*,

Andrásfalva Bosnyák 1984, 22, 28). Dugványozásnál (kerti, szobai, cserpes növény) egy-egy *búzaszémecskét tészék mellé* – akkor jobban megered, IR, NB.

Tulipa gesneriana L. – pompás tulipán

K.

Nt. tulipánt NZs. (vö. *Lilium candidum!*)

Öh. ua., tulipánt, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó, 31; bóbiska virág, Hátfalva, Moesz 31, ugyanígy Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 214.

Urtica dioica L. – nagy csalán és U. urens L. – kis csalán

Nt. *csijány*, PF, *csián*, *csiján*, *csalán* IR, NB

Öh. csihán, Istensegíts, Gáspár Simon, 127, Forrai, 171, Andrásfalva, Sebestyén, 262; csillyán, W.; csillyány, csihány, Bogdánfalva, Csúry, 250; csillyán, Klézse, Kallós 1973, 169; csihán, csiján ua., ML, Halászné Zelnik K. 1981, 366, 1987, 17; ua., csihány, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 30; ua., nagy csihán, Gyimesvölgy, Kóczian et al. 1975, 227, 1976, 35; ua. csihán, csípőscsián, Homoród-, Nagy-Küküllő mente, Gub 1993, 100; ua. csihán, Varga, 95 ; ua. csihán, csihány, csuhán, csuhány, Sóvidék, Gub 1996, 34; ua., csihán, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 212, Kászonimpér, Pintér et al. 1975, 129, 133, Gyergyó, Rab 1991, 378, csihán, Hétfalu, Horger 1908, 462; ua., csián, Tatrang, Pál, 376; csijján, csilyán, Hétfalu, W.; csilyán, csillyán, Gelence, 18. sz.; csihány, csihán, ua., Csík, Miklóssy 1978, 95; ua., csihán, csihány, Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 217.

Nr. összevágva kacsának adják, kukoricadarával, korpával meghintve, PF, NB; tavasszal fiatal hajtásából levest főztek (l. lucerna), IR; lányoknak, komiszkodásból *csijánval is megvertük a lábukat*, GP; fájós végtagot csalánnal megverni: *minél öregebb, annál erősebb az, annál jobban csíp*, IR (vö. Tamás 1984, 112, ugyanígy Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 212, Gyergyó, Rab 1991, 378). *Hogy a csalán égesse meg az úri seggétékét!* (szitok) Tamás 1986, 32.

Verbascum nigrum L. – fekete ökörfarkkóróNt. *kakasvirág* IR

Öh. *V. austriacum* és egyéb *V.*-fajok: ökörfarkkóró, alsó levelei: selyemlapi Réty, Moesz, 33.

Nr. azért nevezik így, *mert nagyot nő*.**Vinca minor L. – kis télizöld meténg**

K., Tem.

Nt. *szászfű, szászfű* PF, AK, BE, NB, IR, *pilishazai* IR (tulajdonképpen a menyasszony neve, a növényből készült menyasszonyi fejdísz nevéből lett növénynev is).

Öh. *szászfű* = örökzöld folyondár, Bogdánfalva, Csúry 320; *szászfű* ua., Gajcsána, Klézse, Halászné Zelnik K. 1987, 13; ua., *szászfűlapi*, „lakodalmi bokrétát is kötöttek belőle”, Rab, Tankó, Tankó 31, Gyimes, Rab 1982, 326; ua. *szászfű* Sóvidék, Gub 1996, 48; ua., örökzöld, Réty, Moesz, 33; ua., *szászfű*, Árapatak, ugyanitt *szászfű* a *Typhoides arundinacea* (L.) Mönch. var. *picta* (L.) Janch. is, Péntek, Szabó 1976, 210, 214.

Nr. *belemártottuk mézes vízbe* (cukros vízbe, vagy tojásfehérjével kenték meg), *aranypilit csinyátunk belőle; egész feje be vót rakva aranypilivel*, NV, BE, PF, NZs; legényeknek bokrétát, NV, ebből készült a menyasszonyi koszorú. *Aki olyan volt, hogy rendetlen, az nem érdemlőtte*, NB. *A temetőben így folyt*, NZs.

Viola cyanea Čelak. – kék ibolyaNt. *ibolya* IR, NB**Viola odorata L. – illatos ibolya**

K. (sötétlila változat)

Nt. *kerti ibolya* NB

Öh. ua. Gyergyó, Rab 1991, 378; ua. sztenkucka, zenkucka, Hétfalu, Moesz, 34; ua. taparás, Külsőrekecsin, Forrófalva, Diószén, Klézse, Onyest, Gajcsána, Lábnyik, Halászné Zelnik K. 1987, 12.

Viola x wittrockiana Gams – kerti árvácskaK *minden fajta; sárga, lila, fehér*Nt. *embérvirágocska* NZs, *árvacska* IR, NB *árvacska* NB

Nr. Hadikfalván nem volt IR

Vitis sylvestris C. C. Gmel. – ligeti szőlőNt. *vadszőlő* NB, IR

Nr. uborka savanyításhoz nem használták

Vitis vinifera L. – szőlőNt. *szőlő* (Bukovinában nem volt!! vö. *Solanum dulcamara*)Nr. *szőlőt mikor levágják, akkor ami folyt ki belőle, üvegécskét tettem alá. Széme ha valakinek fáj, avval kenégesse még, IR (Varasdon) otélló volt s noha s jó sok volt rajta, pedig az embérgyilkoló, NB***Zea mays L. – kukorica**Nt. *térébuza, kukurica, kukorica, fejér kukorica, piros kukorica*

Öh. terebúza, Istensegíts, Lőrincz, 624; Mészáros, 188, Andrásfalva, Szabó T. A. 1940, 278, Sebestyén, 276, ugyanitt kukorica változat is: Bosnyák 1984, 28, 59; Bukovina, László 1877, 525;



7. Csutkababa (életkori csoportja szerint különbözőképpen befont „hajjal”: a bal oldali piros pántlikás, a kislány, gécás, fejtetőtől befonva, az idősebbé csak tarkótól).

ua., Pusztina, Halászné Zelnik K. 1987, 15; törö(k)búza, Gáspár Simon 1986, 126; törökbúza, ua., Sóvidék, Gub 1994, 196; ua., terekbúza, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 33, Gyimes, Rab, 1982, 235; töröbúza, Réty, Moesz 34: ua., terebúza, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 217, Gyergyó, Rab, 1991, 378; ua., töröbbúza, Tatrang, Pál 377; ua., törökbuza, Hétfalu, W. A kukorica-törökbúza és csutika alakváltozatait, nyelvföldrajzát I. Székely: *Nyelvföldrajzi Szótár csutka, csutkó* ill. *kukorica* címszavainál.

Nr. Szent György-nap előtt 10 nappal kezdik vetni, NV; leforrázott kukoricalisztet – *főtelen málét* – *kendő közti tették és akkor beköttek, ha fájt a toroka, gusára is ezt tették*, BE, IR (Öh. ugyanígy, Andrásfalva, ugyanitt szúrt seb gyógyítása ecetes kukoricadarából készült borogatással, Bosnyák 1984, 28, 59; Sóvidék, Gub, 1994, 196), *csutika hamuból* (kukorica csutka hamuja Öh. csutika = kukoricacsutka, Istensegits, Lőrincz, 618, Andrásfalva, Sebestyén, 263), készített fürdő rühesség ellen, BE (azonosan: Déva, Bosnyák, 1984, 78), *fejér kukoricából Nagypéntéken pattantottak kókist*, BE; a patogatni való kukorica csöveket száraz helyen – eresz alatt, szarufákra felaggatva – tartották, IR; a fehér kukorica durvább szemű daráját rizshez hasonlóan használták töltött káposztába, IR; (hasonlóan, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 33; törökbúzaliszt, Gelence 18. sz.) (Öh. Andrásfalva, megállt kérődzés megindítására apró csöveskukoricát rágatnak, Bosnyák 1984, 74) *Csutkababa*, gyermekjáték (7. kép), a csuhé-haj befonási módja jelezte a baba „korcsoportját”.

Zinnia elegans Jacq. – pompás rézvirág

Nt. *úri virág*

Yucca filamentosa L. – pálmaliliom

K.

Nt. *jutka* NB

Öh. ua., utka, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 214.

Nr. Hadikfalván a *templom kerítésébe volt, kertbe nem fért*, kerti virágként csak itt Magyarországon. (Máskor: bokorba, kapunál, templom körül volt), NB.

A névről nem ismert növényekről, virágok

Ezekről így nyilatkoztak: *hát virág s vadvirág* (IR), *nem volt mindegyiknek neve, azt mondtuk: mezei virágok* (NB); *csak virág, mezei virág* (NB, IR). Nem ismerte(-ék) az alábbi növényeket, mint mondotta (IR), ezek Hadikfalván nem voltak:

Agrimonia eupatoria (IR, NB)

Inula britannica (NB, IR) – csak virág

Knautia arvensis (IR, NB)

Lythrum salicaria (IR, NB)

Malva sylvestris (IR, NB) – mezei virág

Salvia nemorosa (IR, NB) – vadvirág

Salvia officinalis (IR)

Polygonatum sp. (IR, NB)

Veronica spicata (IR)

Veronica longifolia (NB, IR) – vadvirág

Xeranthemum annuum (Hadikfalván nem volt; a kezében lévő virág színét kéknek mondta! – vö. *Sambucus ebulus*, IR)

Nem ismerték föl a tölgyfa gubacsát és a *Symphytum off.*-t (holott ismerik, használják).

Általában nem különböztetnek meg közelálló fajokat, fajtákat (pl. *Mentha*, *Quercus*, *Salix*, *Urtica*. Vö. Gyergyóban Rab 2001, 43, 44, 48, 150–1, 169, 205–7).

Meghatározás nem történt, vagy nem történhetett

áfonyák: Erdélyből hozták, szilvaszínű, annál kisebb gyümölcs, vízbe áztatva alkoholtartalma (?) italt nyertek belőle, EÁ (áfina= áfonya, Brassó !! – Istensegíts, Lőrincz, 73, 617).

báránka: NG

békanyál: égési sebet avval borogatták; ugyanígy Bosnyák 1984, 23.

bikacsök fű: csak Bukovinában volt, NV.

bikkfa: mosósulykot ebből faragják, IR.

capuj: póréhagyma

cënturio: rózsaszín virágú, apró termetű növény (LT), patika számára szedették gyerekekkel (nyilvánvalóan *Centaurium* sp.) (Öh. cintori, cintória, ezerjófű, Bogdánfalva, Csűry, 250; *Centaurium umbellatum*, centaúra, centúria, *Larguca*, Halászné Zelnik K. 1981, 363, 1987, 13; *Centaurium erythrea* Rafn., cintórium, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 24; *C. minus* Mönch., cintórium, Gyimes, Rab, 1982, 325, ua. cintória, Gyergyó, Rab 1991, 374; *C. pulchellum*, cintórika, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 205; *C. umbellatum*, cintória, cintori, Kászonimpér, Pintér et al. 1975, 130; *Erythrea centarium*, cintorja, Tatrang, Pál, 376.

cigánygyerekvirág K. úgy szaporodik, olyan sűrű bokros lesz NZs, PF.

citromfa: archaikus imádságban: *Ó, keresztfa hol termettél? / Talán citromfából lettél?* (Grynaeus 1993, 100), Tamás 1989, 77: „Anna szapora szívdobogással merészkedik a citruslombok közé”; *Elveszett a lovam/ citromfa erdőben*, népdal, Andrásfalva, Sebestyén, 51; csitros, *Artemisia abrotanum* L., Bogdánfalva, Csűry, 250; citros = *Artemisia abrotanum*, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 1981, 30; citros, Gelence, 18. sz.; talán: *Thuja occidentalis* L., cifrabokor, Gyergyó, Rab 1991, 378.

cserfa (nem azonos a cserefával!!): *Úrnapjakor azt szédte mindénki: a kapujába három nagy ágat. Kettőt a kiskapura, egyet a nagykapu sarkára. Úgy kiürítették a lunkát... A Livon lunkájában csérfák vótak ültetve*, IR.

csipirka gomba: *a' fejer, de nem egyféle vót: akinek kék a bele a'jó, akinek fejer a bele, a' nem jó. Annak a szagja se jó*. BE, AA, NA.

estike: K, NB

ezerjófű: Tamás 1986, 17–18.

faolaj: (bolti áru, olivaolaj) égett sebet kentek vele.

fehér mályva: borban vagy vízben főzve, köhögés ellen, Tamás 1987, 5.

fehér üröm, fejer üröm fejer üröm: *ugy mondták – nem volt csuf nézni – . Valakinek étvágya nem vót, hajja, azt pálinkába belé kell tenni, s úgy álljon vaj egy nap a pálinkába s itták*

azt, ürmös pálinka, úgy nevezték. Orvosságnak tartották, SR. (Öh. Istensegíts, Andrásfalva, bolhák ellen ágyba tenni; kutyától kapott bőrbetegséget tejbe főzött fehér ürömmel borogatni, Bosnyák 1984, 17, 18)

fekete nadály, fekete nadár: (leírás szerint lila virág, fekete gyökér, réteken; val. *Symphytum off.*) gyökere teának megfőzve hasmenésről, TV (Öh. hasonlóan: Istensegíts, Bosnyák, 1984, 70); gyökere megreszelve nyersen sebre, csonttörésre, BE; *marhák számára megfőzték, avval mosogatták, ha valami megszurta, vagy megsértette*, NB; *fekete gyükere, sok kék virága olyan vót, s lapos levelek. Gyökerét kiásták, megfőzték vízbe, itatták vele, hát. A gyomrot hērehozták*, SR. Öh. *Symphytum off.*, fekete nadály, f. nadár, ML. Halászné Zelnik K. 1981, 366, 1987, 10; fekete nadály, f. nadár, Gyimes, Kóczyán et al. 1975, 229 és 1976, 35; Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó, 29, Gyimes, Rab 1982, 327 és Varga 96; Gyergyó, Rab 1991, 378; ua., feketenadáj, Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 211; ua., fekete nadáj, nadáj, Csík, Miklóssy 1978, 97; ua., fekete nadály, Tatrang, Pál, 377; ua. Réty, Moesz, 31.

füeresztő gaz: *abból a vízből szeggyék ki ezt a füeresztő inakot; kötözték evvel a füeresztő erekkel a lábomat* esetleg iszalag (inak: a növény kapaszkodó kacsai), gyógynövényként használták (vö. ineresztő fű, Csapody, Priszter 1966, 84 szerint fájvirág, *Impatiens balsamina*).

fűszéna: *ott nálunk vótak olyan határok, hogy a világ mindēféle-fajta virága benne termēt, úgy hitták azt fűszéna. Annak olyan szaga volt, hogy jobb, mint a ki tuggya minek. Fürdőt csinát, mikor hat hetes vót, akkor megfürdették a gyermekágyast*, LT.

galamb gomba: *a' kék*

gyékény: Szent Antal tüzére való ráolvasásokban:... *Az Úrjēzus Krisztusnak / gyékény ágya / kő párnája...* (Bosnyák 1984, 55, 58).

gyöngyvirág: NV

halméreg: *Olyan, mind a mák és olyan bűdös, hogy borzasztó ... a maszlag nevet hallottam (az valamilyen virág), de ugy*

- mondták *panaguszta*, rományul. Ilyen rövid volt a magja, NV.
harangvirág NV, IR: mikor ültettük a krumplit, egy száron magasan (kb. 1 m-t mutat) *felőtt*.
- haricska*, -*virág*: takarmánynövénynek vetették (borsóhoz hasonló; szőrös „hüvelye” volt, hajdina, azaz pohánka lehet) IR, GP (Öh. haricska, Istensegíts, Lőrincz, 621; am. pohánka, tatárka, Gáspár Simon, 126). *Anyám úgy szerette otthon, neki mindig volt egy ablakbeli virág, egy vagy kettő s ilyen haricskavirág neki mindig volt.* (Itt valószínűleg azonos nevű két növényről van szó).
- inerezstő fű*: (vö. füerezstő) *Nekem is mikor fájt itt a lábam, azt mondták, inerezstő füveket kell szédni s meg is mutatták, hogy honnan kell szédni s addig szédgettük, hogy a lábainkban az erek így kiálltak ne. S a fűvel fűröszöttük, de csunyább lett a lábam, mégse jött rendbe, nem engedett ki, IR.*
- istengyümölcse*: IR valószínűleg galagonya (ősre megpirosodik). *A falu szélyén, ott küjbebecské vót egy hatalmas nagy bokor s a gyerekek onnan szoktak hozogatni, IR. Öh. ua. Gyergyó, galagonya termése, Rab 2001, 54; ua, galagonya, Al-Duna vid. Penavin, Matijevics 1980, 38; istengyümölcse, Crataegus oxyacantha L., Csíkszentdomokos, Pálfalvi 2000, 77; ua. Crataegus monogyna, Kányád, Székelydála, -muzsna, Gub 1993, 100.*
- keménymag*: IR, NB vadon, utak mentén is. *Tördeltük, kezünk között kidörzsöltük s rágtuk, vagy (rozs)kenyér tetejére szórtuk. Betegasszonnak (gyermekágyas) azt főzték.* (Azonos lehet a konyhaköménnyel, *Carum carvi* L.)
- komlóróz*s: díszítőmotívum? (Tamás 1989, 10)
- körte, mézizű, vackor*: – (Öh. Istensegíts, Mészáros, 8)
- margarett*: kék, fehér, sárga – *volt mindén színben a határban, Úrnapjára szédjük GP, IR.*
- mána*: *Hadikba nem nagyon vót mána, cigányoktól vették NB, IR.*
- Mária könnye*: *szoktunk mi járni Varasdról Papdra, ott volt a papdi kápolnacska. Teveltől nem messze mert körbe falvakból mindénki elmént a bucsura, Papdra, Mária napkor. S akkor*

vót ott egy nagy erdő, egy hatalmas nagy erdő. Eccer ugy is mentünk, hogy nem ott jöttünk – nekünk egy kicsit az kikerülő vót – de hát mindögy, valahogy odaértünk. Monta a papunk, hogy mennyünk Vejkére, Lengyelre s akkor ugy beériünk abb'a nagy erdőbe. Mikor Mária kereste a Jézuskát, akkor a könnyeit elszórta és ott vannak levelek, a zöd levelén láccik Máriának a könnye. s akkor szediünk olyan levelet... Ott volt ez a levél, ilyen szép levelek, s fehér pöttyök rajta, arra monták, hogy a Jézust kereste Mária és a könnyeit akkor elszórta. (Ezt a növényt ismerték Hadikban is?) Nem, nem és láttam ejent, itt láttam előbbször, s a papunk monta. Én nem is láttam ilyen levelet azelőtt, még azután se, csak itt láttam ilyen levelet. Ént nem láttam sehol. IR.

méggylevél: kaporról és cserelevéllel együtt hordóba eltett uborkához tették (nem apró uborkák – 20–25 cm-esek is!).

nap után járó fű: „oltja a bujaságot” (Tamás 1983, 19; *Helianthus annuus*, naputánjáró, W., Bogdánfalva, Csüry, 318, Klézse, Halászné Zelnik K. 1987, 14). A növénynevet először Melius *Herbariuma* (Kolozsvár 1578), majd Szikszai Fabricius Balázs *Nomenclaturája* (Debrecen 1590) jegyezte föl.

orbáncfű: Tamás 1987, 17–18; Öh. Istensegíts: orbáncburján, olyan fehéret virágozik, mint a vadmurok, főzetével orbáncot mosogatnak, Bosnyák 1984, 77; orbándzburján, orbáncvirág = *Asperula cynanchica* L. (ebfojtó müge), Bogdánfalva, Csüry, 319.

panaguszta halméregnek használt növény (ld. halméreg)

pemetefű Tamás 1984, 112.

pocsárdi (mocsári gólyahír?): *első virág tavaszon*, SzJ: *olyan szép sárga volt, mint a pocsárdi*, (Öh. ?? pozsárn(y)ica, *Hypericum perforatum*, Bogdánfalva, Csüry, 319, ML, Halászné, Zelnik K. 1981, 364, 1987, 15; ua., Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó, 24).

pundza, spundza, fekete gyökér: *mindig száraz volt, ott volt egy zacskba'. Azt a gyökerit behúzták (árral fűrt lyukba, lónak, ahol baja volt. A ló) mejje meg vót dagadva. De mindegy vót, hogy hol vót csomó, vagy daganat. S oda behúzták, bennehatták s magától kiesett, kifolyogatott a daganat,*

- lemént, ez megszáradott s kiesett. Mindig fel volt oda egy zacskóba akasztva, IR. (Öh. Szabófalva, Csoma G. 2000, 70; Gyergyó, Rab 2001, 138: *Helleborus purpurascens*)*
- pünkösdi(r) rózsza: sárga (!) bimbók vótak, pünkösztre kinyíltak NV sárga, nem piros, (nem kerti virág!) ez a folyó vizek mellett vót, de tömör, olyan duplája (tömött virágzatú, kb. 4–5 cm átmérőjű, gömb alakú). Pünkösdi rózsának montuk, mert akkor es nyílt ki. Öh. Gyergyóban is a *Trollius europaeus* L. a pükösdi rózsza (Rab 2001, 139).*
- repece: fiatal tavaszi hajtásából levest főztek, IR (nem természetl! ld. lucerna).*
- rezgő: laza, fehér virágzatú*
- saláta, nyári: K. úgy el van ereszkedve, mint a nyári saláta*
- sáfrány, sárgittó: Hadikfalván minden kertben volt. Húslevesbe, tészta, fánkba tettek: olyan szép sárga volt, mint a pocszárdi (ti. a tészta töle), tojást spóroltunk vele, IR, GP. Öh. sáfrán, *Crocus sativus* L., levesszínezésre, Kászoniimpér, Pintér et al. 1975, 134.*
- sárfű: Tamás 1984, 112.*
- sás: Úrnapiján réggel hintették az utakat olyan sásval, kaszált ződségvel, SR.*
- somkóró: Tamás 1986, 17–18.*
- szívomba: NB (Nem azonosította a *Corydalis cavával*)*
- tékerguca: különböző színű és alakú dísztököcske, van tékergucátok? Biota – *Thuja* sp. nevét nem tudja: ha karácsonyfát nem kaptunk, ilyen ágocskát félraktunk, NZs.*
- tüdőfű: Tamás 1984, 112 (Öh. ? *Agrimonia eupatoria* L., tüdőfű, Gyimesbükk, Rab, Tankó, Tankó 29, Rab 1982, 325; ugyanígy Árapatak, Péntek, Szabó 1976, 211; ua. *Pulmonaria* sp., Gyimesvölgy, Kóczián et al. 1976, 34, Gyergyó, Rab, 1991, 377)*
- útiméti fű*
- üröm: (EÁ), pálinkás kivonatát étvágytalanság ellen (Szi, NV). Öh. ürem, W.; üröm, Hétfalu W.*
- vadalmát: kétfelé vágják, s avval megdürüszték a szümöcsöt s akkor a folyásóba belétemették azt az almát BE, NV.*

vad rozmaring: lakodalmas játékban a „menyasszony” fejére tették, IR (Megj.: Feltételezhető, hogy valamelyik, vizes élőhelyet kedvelő zsurlófaj, *Equisetum* sp., de ezeknek nincs illatuk, azonban levélszerű szárképleteik hasonlóak a rozmaringéra).

Említettek egy *víz szélyén nőtt* növényt is (nevére nem emlékeztek), amit gyerekkorukban – igen archaikus módon – kövel megtörtek, *olyan lett mint a szappan úgy habzott, s aval mostuk lábunkot, kezünköt s jó is vót* IR, NB).

Szentelmények

Szentelt pimpó

A pimpót ott szedtük, ahol kaptunk, mer vót több helyen ilyen, összekötötték, s megszenteltették s padlásra feltették. Virágvasárnap szentelték. Gyönyörű éneke van, ahogy énekelték, ahogy Jézus ment és virágokat szótak eleibe: Mëgváltó Királyunk / elébe mënnyünk, / Mël-tó tiszteletét / Urunknak tëgyünk / Hozsonnát kiáltson / neki minden itt / dicséret és áldást / jer mongyon e szív. Eztet ha befejezik, akkor kezdtek más énekeket, körbe mentek. Virágvasárnap, husvétkor mind a három nap kellett egy-egy szemecskét bevegnyünk, szentelt előtt (beteg-ségek megelőzésére).

Vót nekem szentelt pimpó az asztalon, né, de most ott van: kivitem, felszúrtam egyet a tyúkok felé, egy szálat bevitem a garázsba (!), egyet bevitem a szénhez, hogy legyen szétszórva... Mondom elszurogatom, mert vihar ha van, az megvédi a házat a szentelt holmi. Nagymama mindig mondta, hogy szurogassatok mindenhova, a szentelt hogy megvéggye. Ha elszárad, előregedik, nem szabad eldobni, el kell tüzelní. Ami nincs megszentélve, azt nem szabad bevinni (a házba), mert a tyúkok nem tojnak.

Úrnapi növények

Úrnapi kápolna növényeit *kapdostak el, eltették: ha valamelyik beteg, aszmonták, jó lész s mikor beteg lett, fërdésbe beültették. Mëgfőzték azt, belévették csëbërbe, szapullóba belészúrték*

kondérba, vagy nagy üstbe, leterítették, hogy a pár ne jöjjön ki, úgy fülljön benne, SR. Az úrnapi oltár különböző virágaiból egy-egy ágacskát mindenki igyekezett hazavinni: az megvédi a házat tüztől-víztől. (IR érdi otthonában 2001-ben is láttam kis vázában néhány ilyen virágot).

Az úrnapi koszorúba minden virág légyen, mer az meg van szentelve és körbejárták a falut, meg az oltárokat. Mindenkinék, minden leánynak, asszonynak, öregasszonynak a karján: akkora, hogy a karunkba (!) tesszük. (Bal karjukra, mert jobb kézzel vetnek keresztet). Abba mindenféle virág légyen, csak mezei virág, mást nem szettek bele aztat mindenki vitt. Virág nélkül, koszorú nélkül senki. Öregasszonyok, akinek a háznál nem volt feljáró, ő kötött, ő vitte a karján, hogy legyen a háznál, hogy ha valaki beteg... A pap megszentelte, ki tuggya hánszor, mer hány oltárt szentelt meg, állandóan szentelt a pap. Ha megállott egy oltárnál, nemcsak a szencséget mutatta fel, hanem megszentelte, úgy, ahogy a nép ott állott nem csak rámondta az áldást, hanem belémártotta abb'a mártóba, s amikor beért a templomba az már... az a víz el volt fogyva belőle. Hát most szenteltvizet körbe nem is visznek... Ki ahogy állott ott, mindenkit megszentelt.

Hazavitték s ez fel lett víve a padlásra. Egy darabig körbe hordozták a házba, egy ünneplő szobába be volt víve. S mikor elkezdett az a virág száradni, felvitték a padlásra, mer ugye az megvédte tüztől, mindentől: meg van szentelve, védi a házat. És hogyha csináltak egy fürdőt valakinek, vagy beteg vót, s akkor: – Hozzatok le! – Van-e szentelt koszorú? – Van. – Akkor abból hozzatok le egy kicsit, minden ágocskából egyet-egyet törjetelek körbe le, s akkor a vízbe beléraktuk, a fürdőbe, s benne is hatták. s abba fürdött meg az asszon, vagy gyérek, vagy beteg. Betegasszonynak (=gyermekágyas asszony) is ebből készítettek fürdőt: most jönnek a radinások, avvót a szokás, vagy jó anyám, vagy anyósom, vagy mi, s azt mondják, hogy most már meg kell fürdeni, holnap ugvis a kicsit viszitek a templomba, kilépel az uccára, mer addig nem volt (szabad) az uccára kilépni, míg ki nem avatódott, amig a kicsit el nem vitte a templomban, mind ahogy Mária Jézust .. és akkor le kellett fürdeni evel a szentelt koszorúval... IR. Imakönyve lapjai közé is tesz úrnapi virágot, IR.

Ismerték az egyes virágok-növények *termőhelyét*. Volt olyan hely, ahol *árvilányhaj* volt, ahol *gyöngyvirág*, *harangvirág* nőtt – ezeket számon tartották: *vót egy folyócska s tuttam, melyik réten van a pünkösdi rózsza. Vót egy nagyon szép rét, ott vót epër, sóska, vót gyöngyvirág, vót ibolya...* Ugyanígy ismerték a fogyasztott *szentgyörgysaláta* termőhelyét is. L. még a Tomoriska-erdő helynevet is!

Kert

Az elbeszélések szerint Hadikfalván általában nem volt elkülönített virágoskert, hanem a kerti haszonnövények közé telepítettek be mezei virágokat. *Nagyon jó család volt, ahol virágos kert is volt: csak a módosabbaknál* (NZs, IR), mert *a határ szebb vót, mint a kert*. Ugyanígy érdi kertjeikben is: a dísnövények, virágok többnyire ágyások végében, vagy szélén, szegélyvirágként díszlenek, tehát zöltség, szőlő, gyümölcsfák és virágok vegyesen vannak. Itt kapnak helyet a gyógyításra használt növények is (pl. fodormenta, kamilla, cickafark). Hadikfalván csak pl. a gyógyító hírében állott Galambos Kati néni kertjében voltak gyógyításra is használt mezei virágok: Jézus vére, zsálya, egerfarkú fű. *Teli vót az utak szélye ibolyával, gyöngyvirággal. Gyöngyvirágot bevinni a kertbe, mikor a mező teli van...? Mer mentünk a kutacskákhöz vizet inni, ott a kut körül teli vót ilyen virágokkal. Akár merre mentünk, utak szélén, kutak mellett, ösvenyek mellett, mindenhol fű, fű, fű... Az teli volt különböző virágokkal.* (Úgy tűnik tehát, hogy a spontán flóra gazdagsága miatt nem került sor – megmosolyogni való lett volna – a kertbe telepítésre, házasításra. Gyergyóban eltérő helyzetről l. Rab 2001, 125, 189, 203). Evvel szemben Moldvában a lakóház mellett van „elkertelt” kiskert, ennek rendben tartása mindenekelőtt a nagylány dolga volt (Halász, 1974, 54). Jellemző – és egyben eredetére is utal – hogy a portulacát, petúniát, árvácskát, begóniát, *Asparagus sprengeri* és off. f. *thalass*-t, Zinniát csak általában, *úri virágoknak* nevezik, speciális *nevük nincsen*. (IR, GP; talán ide vonható az *úri gallér* növénynev is. Nagyon érdekes az – az *Asparagus sprengeri*vel kapcsolatos magyarázat –, hogy *úri virág az, ami nem nyílik* (!)

azért nem használtuk. Ezt a növényt is már Varasdon (Tolna vm.) ismerték meg. Vö. a *Phlox* sp. bogdánfalvi 'bojér virág' nevével, Csűry 1933, 249; Gyergyóban újabban elterjedő, kényes, munkaigényes dísnövényeket neveznek „úri virág”-nak, Rab 2001, 127. Figyelemre méltó, hogy csak a Hadikfalván ismert *Pelargonium*-faj, a *P. zonale* nevezetik büdöserzsébetnek, a már Magyarországon megismert *Pelargonium peltatumot* csak muskátlinak nevezik. Új szerzemény, s ezért nincs neve pl. a *Campsis radicans*nak, a hortenziának – ezek Hadikfalván nem fordultak elő. A hadikfalvi kertek leggyakoribb virágai, BE elbeszélése szerint az *őszirózsa*, *basarózsa*, *csipkerózsa*, *fejér tulipánt*, *gyászvirág*, *sárga tulipánt*, *borsó viloja* voltak, IR ezekből az *őszirózsát*, *gyászvirágot*, *tulipánt* – még fekete es vót –, *rózsaszín és fehért Máriavirágot* említette, még gyöngyvirág sem volt a kertekben, mert volt a mezőn elég. (Emiatt kicsit nevetségesnek is tűnt volna, ha valaki háziasításával foglalkozik.) – *Hadikfalván nem nagyon termelték a gyümölcsöt. Vót egy pár helyen almafa, körtefa, de ritkán. Majdnem mindén udvarba vót valamilyen fa, körtefa, vót egy szilvafa, de nem sok. IR. Mert alma nekünk nem volt, vagy körte, vagy mi, mer a kertünk kicsi vót, a mezőre nem szoktak ültetni, ott nem vót szokás, hogy a határba legyenek gyümölcsfák s a kertünk nem vót nagy. Osztan vót elől a kiskertbe egy három-négy: meggyfát, csérésznyefát ültetett apám, IR.* (Hasonlóan a fekvése miatt zordabb klímájú Gyergyóban, Rab 2001, 117.)

A hagyományozás generációkat átugró kedves jelene, mikor a dédanya örömmel állapítja meg, hogy egy évvel azelőtti tanítása megragadt az unokák fejében (ld. szégyenvirág).

Rendszerezés

A magyar etnobotanikában, így a hadikfalvi hagyományokban is a növényvilág rendszerezése nem Linné elvei szerint történik. A népi rendszertan³ Hadikfalván fölismerhető főbb csoportjai és

³ E megjelölésen nem kell megbotráncozni. Az egyik leggazdagabb etnobotanikai gyűjtemény, L. Girault műve, részletesen leírja a kallawaya népcsoport növényismeretének (több mint 900 faj !) rendező elveit.

gyakoriságuk (számuk Rab gyergyói gyűjtésében jóval nagyobb, 2001, 40, 46, 84, 101–1033, 107, 129–31, 172, 198):

*állatnévből képzett növénynév*⁴:

báránka	kakasvirág
báránláb	kukacvirág
békaláb ⁵	kutyatej ⁶
békanyál	kutyavirág
békarokka	lepke
bikacsipke	libanyelv
bikacsökfű, bikacsöke	lóhere ⁷
csészlevirág	lósóska, -sósdi
disznyókáposzta	macskanyom
disznyóparéj	macskapöcse
egerfarkú fű	marhatök
galamb gomba	tyúkhúr
góyaláb	tyúkvirág

színük alapján:

fehér hagyma	kék liliom
kukorica	piros bazsarózsa
liliom	kukorica
mályva	sárga akác
március	csáfojtató
tulipán	március
üröm	(vad)szöllő
fekete nadály	tarkabab
szédér	vöröshagyma
(vad)szöllő	

⁴ „Az állatok általában sűrűn szerepelnek a székelyek növényneveiben”. (Moesz 1908, 30)

⁵ „A vízi, mocsári növényeket a *béka* jelzővel szeretik megjelölni”. (Moesz 1908, 29)

⁶ „A *kutya* szóval... a közönségesebb, útszéli növényeket jelzik”. (Moesz 1908, 30)

⁷ vö. „*Ló* jelzővel látják el azokat a... növényeket, melyeknek rendszeren nagy termetük van és ellentétben állnak valamely hozzájuk hasonló szebb, vagy értékesebb növényvel”. (Moesz 1908,30)

hasonlóság alapján:

pukkantó(level) a *Calystegia sepium*, *Ipomoea*-fajok és a *Datura stramonium* egyaránt

disznókáposzta a kacúros levelű, tejnedvű *Sonchus*- és *Taraxacum*-fajok egyaránt

csercsé(s) a *Dicentra spectabilis*, a *Fuchsia hybrida* és az *Impatiens walleriana*

csipke – nevet kapott a szúrós növények egy része is: *Eryngium campestre*, *Cirsium eriophorum*, *Rosa canina* (igaz, a *Centaurea pannonica* is)

Ilyen névnek tűnik a *margaréta* is (valószínűleg sugárvirágú különféle *Compositák*): ezek a *margaréták*, hogy annyi színbe... az hogy nem vótak ilyen nagyok, (mint a kerti), hanem küssebbeckék. Fehérbe, lilába, pirosba, sárgába, több színbe... IR.

azonos felhasználás alapján: disznóparaj, disznókáposzta a *Sonchus oleraceus*

Lactuca serriola

Taraxacum officinale

azonos élettani tulajdonság (tejnedv) alapján kutyatej, ill. tejesfű az

Euphorbia-fajok

Taraxacum officinale

isteni és bibliai személyek, szentek nevéből képzett növénynevek:

Istengyümöcse

Mária koszorú

Jézus gombocska

Mária virág

Jézus koszorúja

Szent György saláta

Jézusvirág

Szenthétrezi virág

Júdás pénz(e)

Júdásvirág

Krisztus könnye

népnévből képzett növénynevek:

cigányalma

törökszékfű

cigánygyerek virág

zsidóíráos (bab)

olávirág

? kis-, nagylengyen

oroszburján, -gaz

'vad'- összetételek⁸:

vadcsonbor	vadlucerna
vad fodorka	vad rozmaring
vadkapor	vad sóska
vadkörte	vad szöllő (<i>Solanum!</i>)
vadlaba(o)da	

'pap'- összetételek:

papláb
papsajt
papvirág

'úri'- összetételek:

úri gallér
úri labada
úri virág

'kis', 'nagy'- összetételek:

kislengyen
nagylengyen

szaguk, illatuk alapján:

almabüzü
büdösérzsébet
büdöslapi, -levél

ünnepnap nevéből képzett név:

mindenszentéki virág
szen(t)györgysaláta

betegségnévből képzett növénynevet eddig nem találtunk. Ez egybehangzik avval, hogy a régi magyar növénynevek közt sincs ilyen, az archaikus dialektus-területek közül Moldvában alig (holeracsipke, -tüske, -gyükér, ijedtségtől való burján, orbáncvirág, – dudó, méregvonó, epéburján, -fű, ebsémerek dudó, pokolvardudó, súlyfű); Kórógy, Várdaróc, Kopácson egy se. A kései kirajzású Gyimesbükkön már jóval több (epefű, főkön-, ót-var-, pokolszökés-, reszflug-, rontó-, torokgyék-, vaktetű-, vérburján).

⁸ „Igen sok növény nevéhez odateszik a *vad* jelzőt. E megkülönböztetéssel e növényeket szembehelyezik a hozzájuk hasonló és rendszeren velök rokon kerti vagy gazdasági növényekkel” (Moesz 1908, 29). Vö. fent, *Primula veris*ről: „ilyen van szelidített es, virágüzletbe”

Az összehasonlító adatok – nyilván nem teljes – fölsorolásából csak óvatosan következtethetünk. A följegyzések óhatatlan esetlegeségei és viszonylag kis száma miatt e megállapítások nem lehetnek minden esetben kellően alátámasztva és a későbbiek során módosulhatnak. Az összefüggések vélhető típusait néhány példán mutatjuk be. (BUK=Bukovina, ML=Moldva, GY=Gyimes, SZÉK=Székelyföld, HÉTF=Hétfalu), szemléletesség kedvéért a dialektus-területeket térképábrán is jeleztük (l. térkép):

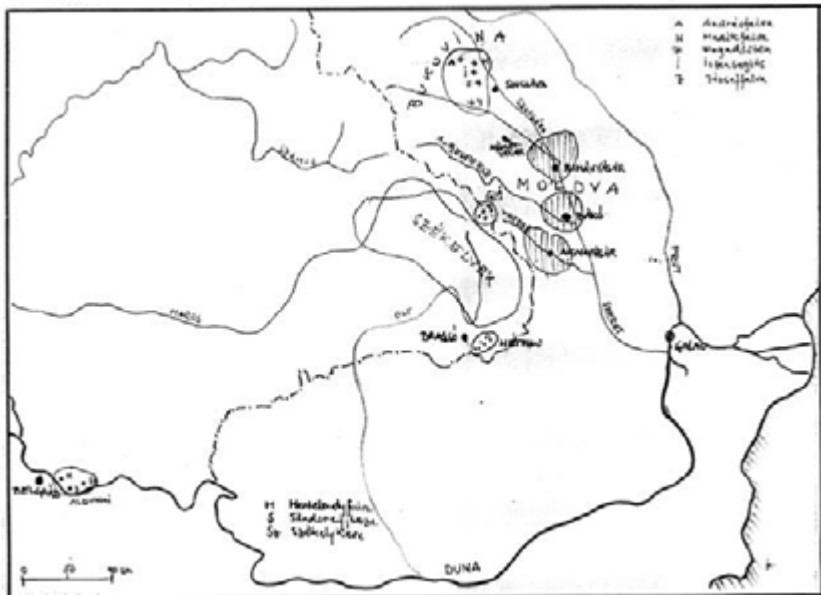
- gőyaláb, papláb (*Capsella bursa past.*) – csak BUK
 almbüzü (*Marticaria recut.*) BUK – GY – (AL-DUNA)
 lepke (*Cosmos bipinnatus.*)
 büdöserzsébet (*Pelargonium zon.*) BUK – GY Csík: lizi,
 Árapatak, HÉTF: büdöskati
 békaláb (*Equisetum sp.*) BUK – ML (Ar. Beszt.–Szeret völgy) –
 GY
 bosztán (*Cucurbita sp.*) BUK – ML – GY – CSÍK
 boroszlán (*Syringa vulg.*)
 burusztuj(lapi) (*Arctium lappa*) BUK – ML – GY – SZÉK –
 HÉTF
 seggvakaró (*Rosa canina, Cynosbati pseudofructus*)
 olávirág (*Calendula off.*) BUK – ML (DK-i) – GYERGYÓ –
 HÉTF
 pimpó (*Salix sp.* barkája) BUK – ML – CSÍK – HÉTF
 (Sóvidéken: cikó)
 mákvirág (*Papaver rhoeas!*) BUK – ML (déli csop.) – HÉTF

A bukovinai és a gyergyói, gyimesi, csíki, háromszéki, udvarhelyi székelység közé ékelődő moldvai magyar csoportoknál észlelhető, eltérő történelméből eredő különbségek is tanulságosak. Néhány példa ezekre is:

	<i>ML-i neve</i>
<i>Armoracia</i>	hërián
<i>Cosmos</i>	bongostú virág
<i>Equisetum</i>	bába fon, -al
<i>Hordeum</i>	oroz

<i>Lathyrus</i>	vad borsó
<i>Matricaria</i>	romonyica és változatai, édes-, sárgi- szulesina
<i>Melilotus</i>	szulesina
<i>Pelargonium</i>	ablakvirág, kerekklapi, moszkát
<i>Populus</i>	plop
<i>Robinia</i>	virákfa
<i>Syringa</i>	lilihák
<i>Zea mays</i>	puj

A szaporítható példák jelzik, hogy a hadikfalvi székelyek etnobotanikai ismeretei legtöbb szállal a csíki és háromszéki székelységhez kapcsolódnak (almabüzü, büdöserzsébet, boroszlán, cseszlevirág, seggvakaró). Észrevehető a moldvai csángómagyarság (feltűnő módon kevésbé a bukovinai lakóhelyükhöz közelebbi északi-, inkább a déli csoport) hatására utaló jelek is (békaláb, boroszlán, burasztuj, mákvirág, olávirág). Mindez származásukkal, az első, Kárpáton túli letelepedési helyükkel, valamint az élénk



A szövegben említett nyelvjárási csoportok
(Mikecs: *i. m.* térképe alapján)

moldvai kapcsolatokkal (summásmunka, fuvarozás) jól értelmezhető. (Egybevág Balla Péter 1933. évi népzenei megfigyelésével is, mely szerint a bukovinai székelyek népzeneileg közelebb állnak a székely magyarsághoz, a Bartók-féle IV. népzenei dialektus-területhez, de észlelhető moldvai csángó hatás is (pl. a fríg zárlat gyakoribb előfordulása). S észlelhető a környezetükben élt másnyelvű népek, németek, lengyelek (?), oroszok (?), lipovánok (óhitű oroszok?) hatása, s első-sorban – természetesen – a románoké. A 250 fölötti magyar növény-névből hatot tekinthetünk román < magyar kölcsönszónak (kb. 2–2,4%): burusztujlapi, bosztán, csercsésvirág, cseszlevirág, panaguszta és trifoj. Rab J. gyergyói monográfiájában szereplő 721 népi névből meglepően azonos százalékos arányban (2,35%) talált román eredetűeket (2001, 98–9). S ez annak ellenére, hogy a bukovinai magyarság izolálódott helyzete miatt sokkal intenzívebb román nyelvi hatásnak volt kitéve, mint a gyergyói. Adatainkból láthatók a gazdagodás-változás forrásai: a Kárpát-medencei más flóra, ill. termelési sajátosságok, az itteni magyar és más nemzetiségű szomszédok, az iskola, az egyház hatása. S utoljára az a pusztító hatás, amit az utolsó évtizedekben Maria Treben (sokszor Mária Teréznek említik!) nagy példányszámban, ismételten kiadott és általuk is forgatott, tudománytalan és megalapozatlan könyvei végeztek. Lehet, hogy ezt a változást is kultúratörténeti jelenségnek fölfogva, néprajzi módszerekkel kellene lehetne vizsgálni, elfoglaltságunk miatt azonban erre nem tartjuk alkalmasnak magunkat.⁹

Magyar növénynevek mutatója*

akác	<i>Robinia pseudacacia</i>
alma	<i>Malus domestica</i>
borzodás-	
cigány-	
pogácsa-	
szappan-	

⁹ Erről l. Koltay 1997, Grynaeus 1997.

* Zárójelben a Hadikfalván még nem, vagy bizonytalanul ismert-használt nevek, valamint a [hangtani] variációk.

almabüzü	<i>Matricaria recutita</i>
amarizmus	<i>Amaryllis</i> sp.
aranyeső	<i>Forsythia x intermedia</i>
áfínyák	
ánizs	<i>Pimpinella anisum</i>
árpa	<i>Hordeum vulg.</i>
árvacska	<i>Viola x wittrockiana</i>
árvacska	<i>Viola x wittrockiana</i>
árvaléányhaj	<i>Stipa pulcherrima</i>
aszparátusz	<i>Asparagus sprengeri</i>
bab	<i>Phaseolus vulg.</i>
aranyeső-	
cēruza-	
embérképű-	
gyéktojás-	
Juliska-	
törpe Juliska-	
sárga-	
tarka-	
vaj-	
zsidóírasos-	
babarózsa	<i>Prunus triloba</i>
babvirág	<i>Lupinus polyphyllus</i>
barba	<i>Rheum undulatum</i>
báránnya	
báránláb	<i>Primula veris</i>
bársonvirág	<i>Amaranthus hypochondriacus</i>
basarózsa	<i>Paeonia</i> off.
békaláb	<i>Equisetum arvense</i>
békaláb	<i>Equisetum sylvaticum</i>
békaláb	<i>Polygonum mite</i>
békanyál	
békarokka	<i>Equisetum arvense</i>
bikacsipke	<i>Eryngium campestre</i>
bikacsőke, bikacsök fű	<i>Eryngium campestre</i>
bodza	<i>Sambucus nigra</i>
bodzavirág	<i>Sambucus nigra</i>

boglárocška	<i>Chrysanthemum parthenium</i>
bojtorján	<i>Arctium lappa</i>
boroszlán	<i>Syringa vulgaris</i>
borsika	<i>Juniperus comm.</i>
borsóvilója	<i>Lathyrus tuberosus</i>
borsóviola	<i>Lathyrus tuberosus</i>
borza	<i>Sambucus nigra</i>
bosztán	<i>Cucurbita maxima</i>
buggyantó	<i>Ipomoea tricolor, I. purpurea</i>
buggyantó	<i>Calystegia sepium</i>
Bulganyin	<i>Nicotiana alata</i>
burasztujlapi	<i>Arctium lappa</i>
buza	<i>Triticum aestivum</i>
búzavirág	<i>Centaurea cyanus</i>
büdösérzsebét	<i>Pelargonium zonale</i>
büdös lapi	<i>Arctium lappa</i>
büdös levél	<i>Arctium lappa</i>
capuj	
cënturio	
cékla	<i>Beta vulg. conditiva</i> Alef.
cigánygyerék virág	
cicfarok	<i>Achillea millefolium</i>
cidrusfa	<i>Tamarix ramosissima</i>
culák	<i>Convolvulus arvensis</i>
csalán	<i>Urtica dioica, U. urens</i>
csián	<i>Urtica dioica, U. urens</i>
csalóka	l. <i>Pinus</i>
csáfogató	<i>Hemerocallis citrina</i>
csércsés	<i>Fuchsia hybrida</i>
csércsés virág	<i>Dicentra spectabilis</i>
cserelapi	<i>Quercus pubescens, Qu. robur, Qu. rubra</i>
cserelevel, cserelevél	<i>Quercus pubescens, Qu. robur, Qu. rubra</i>
csérésznyepaprika	<i>Capsicum annuum</i>
cserfa	
csészlevirág	<i>Cosmos bipinnatus</i>

csián	<i>Urtica dioica</i>
csicsóka	<i>Helianthus tuberosus</i>
csigolyafa	<i>Salix alba</i> , más <i>Salix</i> -fajok is
csiján	<i>Urtica dioica</i>
csijány	<i>Urtica dioica</i>
csipirka gomba (csipke)	<i>Centaurea sadleriana</i>
csipke	<i>Cirsium eriophorum</i>
csipke	<i>Eryngium campestre</i>
csipkevirág	<i>Centaurea pannonica</i>
csipkerózsa	<i>Rosa canina</i>
csombor	<i>Hyssopus off.</i>
csombor	<i>Satureja hortensis</i>
dió	<i>Juglans regia</i>
disznóparaj	<i>Sonchus oleraceus</i>
disznókáposzta	<i>Lactuca serriola</i>
disznókáposzta	<i>Sonchus oleraceus</i>
disznókáposzta	<i>Taraxacum officinale</i>
dohán	<i>Nicotiana tabacum</i>
egerfarkú fű	<i>Achillea millefolium</i>
egerfarkú fű	<i>Achillea ochroleuca</i>
embérvirágocska	<i>Viola x wittrockiana</i>
eper	<i>Fragaria vesca</i>
erdei eper	<i>Fragaria vesca</i>
esernyő (gyermeknév ?)	<i>Calystegia sepium</i>
estike	
ezérjófű	
ezredésvirág	<i>Centranthus ruber</i>
ezredésfű	<i>Centranthus ruber</i>
fabodza	<i>Sambucus nigra</i>
faolaj	
fa-pünkösdi rózsza	<i>Paeonia arborea</i>
faszulyka (1. bab)	<i>Phaseolus vulg.</i>
fátyolánt	<i>Althaea rosea</i>
fátyolavirág	<i>Lavatera thuringiaca</i>
fehér liliom	<i>Lilium candidum</i>
fehér mályva	

fehér március	<i>Narcissus poëticus</i>
fehér üröm	
fejér tulipánt	<i>Lilium candidum</i>
fejér üröm	
fekete nadály	
fekete szeder	<i>Rubus caesius és fruticosus</i>
fekete vad szöllő	<i>Solanum nigrum</i>
fenyő	<i>Pinus nigra</i>
fenyőbors	<i>Juniperi communis (bacca, fructus)</i>
ficfa	<i>Salix spp.</i>
fodorka	<i>Mentha longifolia, M. aquatica</i>
fodormenta	<i>Mentha sp.</i>
fokföldi ibolya	<i>Saintpaulia ionantha</i>
fokhagyma	<i>Allium sativum</i>
forgó	<i>Helianthus annuus</i>
födibodza	<i>Sambucus ebulus</i>
fűszéna	---
fűzfa	<i>Salix alba és más Salix-fajok</i>
galagonya	<i>Crataegus monogyna</i>
galamb gomba	
gólyaláb	<i>Capsella bursa-pastoris</i>
gombocska	<i>Iberis umbellata</i>
gombocska	<i>Kerria japonica</i>
gombocska	<i>Ranunculus acris</i>
gombocska	<i>Stenactis annua</i>
gombos here	<i>Trifolium pratense</i>
gréce	<i>Aegopodium podagraria</i>
gréce(r)	<i>Heracleum sphondylium</i>
(? gréce)	<i>Pastinaca sativa</i>
(? gricer)	<i>Pastinaca sativa</i>
gyalogbodza	<i>Sambucus ebulus, S. nigra</i>
gyászirózsa	<i>Dahlia variabilis</i>
gyivó	<i>Juglans regia</i>
gyöngyvirág	<i>Convallaria majalis</i>
hagyma	<i>Allium cepa</i>
fehér-	
sárga-	
vörös-	

halottvirág	<i>Chrysanthemum x hortorum</i>
harangvirág	<i>Campanula rotundifolia</i>
haricskavirág	<i>Begonia semperflorens</i>
hariska	<i>Begonia semperflorens</i>
harangvirág (!)	<i>Aquilegia vulg.</i>
here	<i>Trifolium pratense</i>
hóvirág (val. tévedés)	<i>Convallaria majalis</i>
ibolya	<i>Viola cyanea</i>
ineresztő fű	
istenyűmölcs(e)	<i>Rosa canina</i> termése (<i>Cynosbati pseudofructus</i>) vagy: <i>Crataegus monogyna</i> (?)
jácint(a)	<i>Hyacinthus orientalis</i>
jege(i)nye(fa)	<i>Populus nigra</i> subsp. <i>pyramidalis</i>
Jézus-gombocska	<i>Centaurea pannonica</i>
Jézus koszorúja	<i>Hoya carnosa</i>
Jézusvirág, -ja	<i>Hypericum perforatum</i>
Júdás pénz(e)	<i>Lunaria annua</i>
Júdásvirág	<i>Lunaria annua</i>
jutka	<i>Yucca filamentosa</i>
kakasvirág	<i>Verbascum nigrum</i>
kalácska (virág)	<i>Malva neglecta</i>
(kamilla)	<i>Matricaria maritima</i>
kapor	<i>Anethum graveolens</i>
káposzta	<i>Brassica oleracea</i>
keménmag	<i>Carum carvi</i> (fructus)
kendër	<i>Cannabis sativa</i>
kék liliom	<i>Iris germanica</i>
kereklapi	<i>Plantago media</i>
kereklapi	<i>Plantago major</i>
kerti ibolya	<i>Viola odorata</i>
keserűtorzsa	<i>Arctium lappa</i>
keserűtorzsalapi	<i>Arctium lappa</i>
kígyóhagyma	<i>Muscari racemosum</i>
kisasszonypapucs	<i>Impatiens balsamina</i>
kislengyen (l)	<i>Tagetes patula</i>

komló	<i>Humulus lupulus</i>
konkolyvirág	<i>Melandrium sylvestre</i>
kokárda március	<i>Narcissus incomparabilis</i>
köcsögvirág	<i>Campanula medium</i>
kökényszilva	<i>Prunus spinosa</i> subsp. <i>fruticans</i>
kökín, kökény	<i>Prunus spinosa</i>
kőrózsa	<i>Sempervivum tectorum</i>
Krisztus könnye	<i>Heuchera sanguinea</i>
krizantin	<i>Chrysanthemum x hortorum</i>
kukacvirág	<i>Portulaca grandiflora</i>
kukurica	<i>Zea mays</i>
fejér-	
piros-	
kutyatej	<i>Euphorbia cyparissias, esula, helios-</i> <i>copia, lucida</i>
kutyatej	<i>Taraxacum off.</i>
kutyavirág	<i>Taraxacum off.</i>
laboda	<i>Atriplex hortensis</i>
laboda	<i>Chenopodium album</i>
lámpáska	<i>Petunia x hybrida</i>
láncfű	<i>Taraxacum off.</i>
láncvirág	<i>Taraxacum off.</i>
lapu	<i>Bergenia crassifolia</i>
lapulevél	<i>Bergenia crassifolia</i>
léánder	<i>Nerium oleander</i>
len	<i>Linum usitatissimum</i>
lenmag	<i>Linum usitatissimum (semen)</i>
lőstyán	<i>Levisticum off.</i>
lepke	<i>Cosmos bipinnatus</i>
lepkevirág	<i>Cosmos bipinnatus</i>
libanyelv	<i>Bergenia crassifolia</i>
lóhere	<i>Trifolium pratense</i>
lósódsi	<i>Amaranthus hypochondriacus</i>
lósódsi	<i>Rumex crispus</i>
lósódsi	<i>Rumex patientia</i>
lósódsi	<i>Rumex stenophyllus</i>
lósódsi	<i>Rumex spp.</i>

lósóska	<i>Rumex</i> spp.
lucérna	<i>Medicago sativa</i>
macskanyom	<i>Anchusa officinalis</i>
macskapöcse	<i>Capsicum annuum</i>
margarétta	<i>Chrysanthemum leucanthemum</i>
marhacékla	<i>Beta vulgaris</i> var. <i>crassa</i>
marhatök	<i>Cucurbita pepo</i>
mák	<i>Papaver somniferum</i>
mákvirág	<i>Papaver rhoeas</i>
március, fehér-	<i>Narcissus poëticus</i>
március, sárga-	<i>Narcissus pseudonarcissus</i>
Mária koszorú	<i>Hoya carnosa</i>
Mária koszorú	<i>Solidago gigantea</i> és <i>S. canadensis</i>
Mária virág	<i>Solidago gigantea</i> és <i>S. canadensis</i>
Mária virág	<i>Centranthus ruber</i>
Máriavirág	<i>Galium verum</i>
Mária virág(ja)	<i>Phlox paniculata</i>
mezei boglárócska	<i>Stenactis annua</i>
mézcékla	<i>Beta vulgaris</i> var. <i>altissima</i>
mindenszönték(i virág)	<i>Chrysanthemum x hortorum</i>
muskátlí	<i>Pelargonium peltatum</i> , <i>P. zonale</i>
nagylengyen (l)	<i>Tagetes erecta</i>
napraforgó	<i>Helianthus annuus</i>
nap után járó fű	<i>Helianthus annuus</i>
nád	<i>Phragmites australis</i>
nárcisz	<i>Nacissus poëticus et pseudonarcissus</i>
nefelejcs	<i>Brunnera macrophylla</i>
nefelejcs	<i>Myosotis sylvatica</i> var. <i>culta</i>
nyárfa	<i>Populus alba</i>
nyári boroszlán	<i>Phlox paniculata</i>
oláhvirág	<i>Calendula officinalis</i>
oroszbuján	<i>Polygonum lapathifolium</i>
oroszgaz	<i>Polygonum lapathifolium</i>
oroszvirág	<i>Polygonum lapathifolium</i>
őszirózsza	<i>Callistephus chinensis</i>
papláb	<i>Capsella bursa-pastoris</i>

paprika	<i>Capsicum annuum</i>
papsajt	<i>Malva neglecta</i>
papvirág	<i>Capsella bursa-pastoris</i>
parti fű	<i>Arctium lappa</i>
parti lapi	<i>Arctium lappa</i>
paszulyka	<i>Phaseolus vulgaris</i>
paszulyvirág	<i>Lupinus polyphyllus</i>
perje	<i>Poa sp.</i>
pétónia	<i>Petunia x hybrida</i>
pétrezszelyem	<i>Petroselinum crispum</i>
pilishazai	<i>Vinca minor</i>
pimpó	1. <i>Salix</i>
piros basarózsa	<i>Paeonia off.</i>
pityóka	<i>Solanum tuberosum</i>
pocsárdi	<i>Pulicaria vulgaris</i>
pocsárdi	<i>Ranunculus repens</i>
porcfű	<i>Polygonum arenarium</i>
pukka(sz)ntólevél, -lapi	<i>Datura stramonium</i>
pukkantólevél, -level	<i>Calystegia sepium</i>
puttyantó ?	<i>Campanula rotundifolia</i>
pünkösdi rózsa	<i>Paeonia off.</i>
ragadó burján	<i>Galium aparine</i>
repce	
rezgő	
ricinus	<i>Ricinus communis</i>
rozs	<i>Secale cereale</i>
rózsa	<i>Rosa spp.</i>
sáfrány	
sárga akác	<i>Colutea arborescens</i>
sárga csáfgató	<i>Hemerocallis citrina</i>
sárga március	<i>Narcissus pseudonarcissus</i>
sárga vad szöllő	<i>Solanum luteum</i>
sás	<i>Carex pendula</i>
seggvakaró	<i>Rosa canina (pseudofructus)</i>
seprűfű, zóð	<i>Kochia scoparia</i>
seprűfű, piros	<i>Kochia scoparia cv. Trichophylla</i>
som	<i>Cornus mas</i>

sósdí	<i>Rumex</i> spp.
sóska	<i>Rumex acetosa</i>
szászfű	<i>Vinca minor</i>
százfű	<i>Vinca minor</i>
szédér	<i>Rubus caesius, fruticosus</i>
szégyénvirág	<i>Daucus carota</i>
székfű	<i>Dianthus caryophyllus</i>
szén(t)györgyosaláta	<i>Ficaria verna</i>
szénttrézsivirág	<i>Chrysanthemum x hortorum</i>
szívgomba	
szomorúfűz(fa)	<i>Salix alba</i> subsp. <i>vitellina</i>
szöllő	<i>Solanum luteum</i> és <i>S. nigrum</i>
szőlő	<i>Vitis vinifera</i>
szulák	<i>Convolvulus arvensis</i>
tavaszi viola	<i>Cheiranthus cheiri</i>
tárkon(y)	<i>Artemisia dracunculus</i>
tátika	<i>Antirrhinum majus</i>
tátika	<i>Linaria vulg.</i>
tátóka	<i>Antirrhinum majus</i>
tátoka	<i>Linaria vulg.</i>
tavaszi viola	<i>Cheiranthus cheiri</i>
tejesfű	<i>Euphorbia esula</i>
tekerguca	<i>Cucurbita</i> sp.
tengeri hagyma	<i>Crinum bulbispermum</i>
tērēbuza	<i>Zea mays</i>
tomoriska	<i>Tamarix tetrandra</i>
torma	<i>Armoracia lapathifolia</i>
törökszekfű	<i>Dianthus barbatus</i>
trifoj	<i>Trifolium repens, T. pratense</i>
tulipánt	<i>Tulipa gesneriana</i>
tüzes tulipánt	<i>Lilium candidum</i>
tyúkhúr	<i>Stellaria media</i>
tyúkvirág	<i>Picris hieracioides</i>
tyúkvirág	<i>Taraxacum off.</i>
udvar seprű	<i>Kochia scoparia</i>
(úri gallér)	<i>Iberis umbellata</i>
úri labada	<i>Atriplex hortensis</i>

úri virág	<i>Zinnia elegans</i>
útifű	<i>Plantago major, P. media</i>
útilapi	<i>Plantago major</i>
útilevél	<i>Plantago major</i>
üröm	<i>Artemisia vulgaris</i>
vad csombor	<i>Ballota nigra</i>
vad csombor	<i>Melissa officinalis</i>
vadcsombor (?)	<i>Prunella grandiflora</i>
vad fodorka (?)	<i>Agrimonia eupatoria</i>
vadkapor	<i>Seseli annuum</i>
vadkapor	<i>Daucus carota</i>
vadkörte	<i>Pyrus pyraster</i>
vad labada	<i>Amaranthus chlorostachys</i>
vad laboda	<i>Atriplex patula</i>
vad lucerna	<i>Galega officinalis</i>
vad lucerna	<i>Lotus corniculatus</i>
vad lucerna	<i>Medicago falcata</i>
vad lucerna	<i>Melilotus officinalis</i>
vad rozmaring	<i>Galium aparine</i>
vadsóska	<i>Rumex spp.</i>
vadszőlő	<i>Vitis sylvestris</i>
vad szőlő	<i>Solanum luteum és S. nigrum</i>
vérehulló fecskefű	<i>Chelidonium majus</i>
vérrel folyó fecskefű	<i>Chelidonium majus</i>
vérrel hulló fecskefű	<i>Chelidonium majus</i>
vízi csercsés	<i>Impatiens walleriana</i>
zab	<i>Avena sativa</i>

Összefoglalás

A madéfalvi veszedelem (1764) után átmenetileg Moldvába menekült, majd Bukovinában öt, ill. négy községben otthonra lelt széke-lyeket 1941-ben Bácskába telepítették. Innen alig több mint három év múlva menekülniük kellett. Hosszas hányódás után Dél-Tolna és Észak-Baranya területén, valamint Bajától délre eső községekben letek új otthonra. Az előbb említett faluk az utóbbi évtizedekben népes rajt bocsátottak ki a fővároshoz közeli Érdre

(Érd–Postástelep). A garai (Bács m.) és érdi, hadikfalvi származású székelyek több generációja között végzett gyűjtésünk eddigi eredményeit közöljük. Elsősorban a növénypéldány alapján meghatározott mintegy 170 fajt, de azokat a növényeket is, melyeket eddig még nem sikerült azonosítanunk, s ezek több mint 250 népi növénynevet. Fölso-roljuk az egyes növényekkel kapcsolatos ismereteket, fölhasználási módokat, szólásokat, hagyományokat-szokásokat és hiedelmeket is. Az összehasonlító etnobotanika eredményeinek bemutatásával az ösz-szefüggések, kulturális egymásra hatások vizsgálatát kívántuk elő-mozdítani.

Segítőtársaink voltak

NP Nagy Pál *1885+1970 (Gara)

BE Nagy Pálné, Balog Emerencia *1889 +1975 (Gara)

gyermekeik és házastársaik:

NG Miklós Lajosné, Nagy Gizella *1922

NZs Antal Antalné, Nagy Zsuzsi *1925 +1980 (Gara)

AA Antal Antal *1916 +1988 (Gara)

NV Nagy Vilmos *1925 +1977 (Gara)

AK Nagy Vilmosné, Antal Katalin *1924 (Gara)

NA Csobolya Lázárné, Nagy Apolló *1927 (Gara)

LT Fazekas Boldizsárné, Lukács Preszti *1898 (Gara)

PF Pál Fábiánné, Lovász Trézsi? (Gara)

BA Lovász Boldizsárné, Brétyik (Brétik) Anna *1902 +1988 (Ga-
ra)

TV Csiki (Csernik) Ferencné, Tímár Veronika * 1914 +1988
(Érd)

leánya:

CsG Nagy Józsefné, Csiki Gizella *1942 (sz. Horthyvára –Érd)

NB Csíki Péterné, Nyisztor Balbina *1918 (Varasd–Érd)

GP Galambos Péter *1922 +1996 (Varasd–Érd 1961-től)

IR Galambos Péterné, Illés Regina *1925 (Varasd–Érd 1961 óta)

EÁ Illés Imréné, Erdős Ágota *1929 (Tevel–Felsőnána–Érd)

DV Domokos Vilmos *1932

DB Domokos Vilmosné, Domokos Bregita *1937

SR Szabó Jánosné, Sánta Rozál *1900 (Gara)

Sok, szíves segítségüket ezúton is köszönjük!

Külön köszönettel tartozunk Kóka Rozáliának a kézirat gondos javításáért. Észrevételeit, kiegészítéseit hálásan köszönjük.

Irodalom

ALBERT Gábor

1983 *Emelt fővel*. Budapest

BALLA Péter

1935 *Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban*. Ethnográfia, 46, 126–141.

BOSNYÁK Sándor

1977 *A bukovinai magyarok hitvilága*. I. Folklór Archívum, 6, 5–247.

1982 *A gyimesvölgyi magyarok hitvilága*. Folklór Archívum, 14, 68–157.

1984 *A bukovinai magyarok hitvilága*. II. Folklór Archívum, 16,3–213.

CSAPODY Vera, PRISZTER Szaniszló

1966 *Magyar növénynevek szótára*. Budapest

CSERMÁK Géza

1949 *Istensegítsiek állatorvoslása*. Ethnográfia, 60, 236–266.

CSOMA Gergely

2000 *Varázslások és gyógyítások a moldvai csángómagyaroknál*. Pomáz

CSÚRY Bálint

1933 *Növénynevek Bogdánfalváról*. MNy 29, 249–251, 316–321.

DÉGH Linda

1960 *Kakasdi népmesék*. I – II. UMNGy, IX. Budapest

ERDÉLYI Zsuzsanna

1976 *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Budapest

FORRAI Ibolya

1989 *Népi írásbeliség a bukovinai székelyeknél*. Budapest

GÁLFFY Mózes, MÁRTON Gyula

1987 *Székely nyelvöldrajzi szótár*. Budapest

GÁSPÁR SIMON Antal

1986 *Az én szülőföldem, a bukovinai Istensegíts*. Budapest

- Gelencei orvosló könyvecske, 1. HALÁSZNÉ, ZELNIK K. 1992.
- GIRAULT, Louis
1984 *Kallawaya (Guérisseurs itinérants des Andes. Recherches sur les pratiques médicinales et magiques)*. Paris
- GRYNAEUS Tamás
1991 *Nagy Pálné Balog Emerencia hadikfalvi (garai) gyógyítóaszszony*. MFMÉ, 1, 95–144.
1997 *Medicus curat, natura sanat*. (Kommentár Koltay Erika cikkéhez) *Komplementer medicina*, 1, 13.
- GUB Jenő
1993 *Adatok a Nagy-Homoród és a Nagy-Küküllő közötti terület népi növényismeretéhez*. Néprajzi Látóhatár, 2, 95–110.
1994 *Növényekkel kapcsolatos hiedelmek és babonák a Sóvidéken*. Néprajzi Látóhatár, 3, 193–198.
1996 *Erdő-mező növényei a Sóvidéken (Füben-fában orvosság)*. Korond.
- HALÁSZNÉ ZELNIK Katalin
1981 *Adatok a moldvai magyarok gyógynövény-használatához*. Gyógyszerészet, 25, 361–367.
1987 *Moldvai csángó növénynevek*. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 36. Budapest
- HALÁSZNÉ ZELNIK Katalin (szerk.)
1992 *Gelencei orvosló könyvecske* (Kézirat a XVIII. századból). Lakitek
- HALÁSZ Péter
1973 „Az én édeszemnek dombon ülő háza.” *A csángó épületekről*. Tiszatáj, 27, 52–58.
1981 *Magyarfalu helynevei*. Magyar Névtani Dolgozatok, 19. sz.
1983 *Lésped helynevei*. Magyar Névtani Dolgozatok, 26. sz.
- HOPPÁL Mihály
1976 *Széki hiedelemtörténetek*. Folklor Archívum, 5, 63–92.
- HORGER Antal
1908 *Hétfalusi csángó népmesék*. MNGy, Új folyam, X.
- KALLÓS Zoltán
1966 *Ráolvasás a moldvai és gyimesi csángóknál*. Műveltség és Hagyomány, 8, 137–156.
1970 *Balladák könyve*. Bukarest
1973 *Új guzsalyam mellett*. Bukarest

- KÓCZIÁN Géza, PINTÉR István, SZABÓ László Gy.
1975 *Adatok a gyimesi csángók népi gyógyászatához*. Gyógyszerészet, 19, 226–230.
- KÓCZIÁN Géza, PINTÉR István, GÁL Miklós, SZABÓ István, SZABÓ László
1976 *Etnobotanikai adatok Gyimesvölgyéből*. Bot. Közlem., 63, 29–35.
- KÓCZIÁN Géza, SZABÓ István, SZABÓ László
1977 *Etnobotanikai adatok Kalotaszegről*. Bot. Közlem., 64, 23–30.
- KOLTAY Erika
1997 *Megjegyzések a magyar természetgyógyászat intézménytörténetéhez*. Komplementer Medicina. 1, 9–12.
- LÁSZLÓ Mihály
1877 *Tájszók*. Bukovinaiak. NYR, 6, 472, 525.
- LŐRINCZ Imre
1986 *A bukovinai Istensegítstől a völgyégi Majosig*.
- MÁRTON Gyula
1969 *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. Budapest
- MÉSZÁROS Sándor
1987 *A kék hegyeken túl...* Budapest
- MÉSZÁROS Ágnes
1998 *Népi gyógyítás Székelyvarságon*. Bárh J. (szerk.): *Havasalja havasa*. Kecskemét. 391–468.
- MIKECS László
1941 *Csángók*. Budapest
- MIKLÓSSY V. Vilmos
1978 *Festőnövények a csíki háziiparban*. Népismereti Dolgozatok, 91–100.
1980 *Csíki népi sebtapaszok*. Népismereti Dolgozatok, 60–63.
- MOESZ Gusztáv
1908 *Székely és csángó növénynevek*. MNy, 4, 29–34.
- MURÁDIN László
1967 *Adatok a muskátli elnevezéseinek szóföldrajzához*. NyIrK, 11, 75–81.
- NYÍRI Antal (szerk.)
1993 *A Müncheni Kódex magyar–latin szótára*. Budapest
- PÁLFALVI Pál
2000 *Növények a csíkszentdomokosi ember- és állatgyógyászatban*. (Internet, hivatkozás az adatok sorszámaival.)

- PÁL András
1908 *Csángó növénynevek*. Nyőr, 37, 376–7, 379–380.
- PENAVIN Olga
1962 *Erdő, mező virágai Baranyában és Szlavóniában*. Nyőr, 86, 439–442.
1975 *Népi gyógyászat Kórógyon*. Hungarol. Int. Tud. Közlem., 7, 99–118.
- PENAVIN Olga, MATIJEVICS Lajos
1980 *Székely szójegyzék*. Újvidék
- PETRÁS Ince I. ROKONFÖLDI
PÉNTEK János, SZABÓ T. E. Attila
1976 *Egy háromszéki falu népi növényismerete*. Ethnográfia, 87, 203–225.
- PÉNTEK János, SZABÓ T. Attila
1985 *Ember és növényvilág (Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete)*. Bukarest
- PINTÉR István, SZABÓ István, KÓCZIÁN Géza, GÁL Miklós, SZABÓ László
1975 *Kulturnövény-tájfajták, vad növényfajok és etnobotanikai adatok gyűjtése a Kászoni medencében*. Agrobotanika, 16, 123–137.
- RAB János
1982 *Újabb népgyógyászati adatok Gyimesből*. Gyógyszerészet, 26, 325–333.
1991 *Hagyományos gyógynövényismeret Gyergyóban*. Gyógyszerészet, 35, 373–380.
- RAB János
2001 *Népi növényismeret a gyergyói medencében*. Csíkszereda
- RAB János, TANKÓ Péter, TANKÓ Magdolna
1981 *Népi növényismeret Gyimesbükkön*. Népismereti Dolgozatok, 23–38.
- ROKONFÖLDI (Petrás Ince)
1878 *Csángó gyümölcsnevek*. Nyőr, 7, 382–3.
- SEBESTYÉN Ádám
1972 *A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Madéfalvától napjainkig*. Szekszárd
- SZABÓ T. Attila
1940 *A bukovinai Andrásfalva nyelvéből*. MNy, 36, 271–9.
- TAMÁS Menyhért
1981 *Vigyázó madár*. Budapest
1983 *Holtág*. Budapest
1984 *Esőrácsok*. Budapest

1985 *Mérleges idő*. Budapest

1986 *Előcsend*. Budapest

1989 *A Szent Anna-tó regéje*. Budapest

VARGA János

1996 *Erdélyi népi állatgyógyítások, hiedelmek*. Jákotpuszta

WICHMANN, Yrjö

1936 *Wörterbuch des ungarischen moldauer nordcsángó-, und des hêtfaluer Csángódialektes*. Helsinki

